

LOKMAN HEKİM

DERGİSİ

MEÜ Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi

MAY-AUGUST 2012

VOLUME:1 NUMBER: 2

MERSIN UNIVERSITY MEDICAL FACULTY

Lokman Hekim

JOURNAL OF MEDICAL HISTORY AND FOLK MEDICINE

MERSİN ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ LOKMAN HEKİM TIP TARİHİ VE FOLKLORİK TIP DERGİSİ

OWNER

Prof. Dr. Güliz İkizoğlu
Dean of Mersin University Medical Faculty

EDITORS

Prof. Dr. İlater Uzel
Assoc. Prof. Dr. Tamer Akça

ASSOCIATE EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Nursel Gamsız Bilgin

SECRETARY

Assist. Prof. Dr. Oya Ögenler

EDITORIAL TEAM

Assoc. Prof. Dr. Erim Erdem
Assoc. Prof. Dr. Necat Yılmaz
Assist. Prof. Dr. Öner Kurt

Periodical Scientific Publication of Mersin University Medical Faculty.
Can not be cited without reference.
Responsibility of the articles belong to the authors.
Published online three times a year.

CORRESPONDENCE

Dr. Tamer AKÇA
Mersin University Medical Faculty
Department of General Surgery
E-mail : editorlokman@gmail.com
Tel: : +90 324 337 4300 / 1124
Fax : +90 324 337 4305
URL : http://lokmanhekim.mersin.edu.tr

Design : Dr. Tamer Akça
Cover : Ayşegül Tuğuz (from composition of İlater Uzel named Dioscorides and his student)

EDITORIAL BOARD*

Emeritus Professor Stuart Blume, Netherlands
Assist. Prof. Stephen T. Casper, United States
Assoc. Prof. Catharine Coleborne, New Zealand
Dr. Pratik Chakrabarti, United Kingdom
Ph. D. Eric J. Engstrom, Germany
Sherry Sayed Gadelrab, United Kingdom
Prof. Elizabeth Lunbeck, United States
Dr. Harry Oosterhuis, Netherlands
Professor John Harley Warner, United States
Prof. Dr. Ayten Altıntaş, Türkiye
Prof. Dr. Berna Arda, Türkiye
Prof. Dr. Erman Artun, Türkiye
Prof. Dr. Adnan Ataç, Türkiye
Prof. Dr. Nesrin Çobanoğlu, Türkiye
Prof. Dr. Bayhan Çubukçu, Türkiye
Prof. Dr. Mebrure Değer, Türkiye
Prof. Dr. Şefik Görkey, Türkiye
Prof. Dr. Gülsel Kavalalı, Türkiye
Prof. Dr. Kadircan Keskinbora, Türkiye
Prof. Dr. Gamze Kökdil, Türkiye
Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Türkiye
Prof. Dr. Menşure Özgüven, Türkiye
Prof. Dr. Zuhale Özyayın, Türkiye
Prof. Dr. Gülbin Özçelikay, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar, Türkiye
Prof. Dr. Şahan Saygı, Türkiye
Prof. Dr. Serap Şahinoğlu, Türkiye
Prof. Dr. Sevgi Şar, Türkiye

Prof. Dr. Bahar Tunçtan, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Acıduman, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Hakan Arslan, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ferruh Ayoğlu, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Murat Civaner, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nilgün Çıblak Coşkun, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Gülten Dinç, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Murat Durukan, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ömür Elçioğlu, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ayşe Everest, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Tamay Başağaç Gül, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ayşe Menteş Gürler, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Taşkın Ketenci, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Arın Namal, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Rahşan Özen, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Sami Serin, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Yeşim Işıl Ülman, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Çağatay Üstün, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Selen Yeğenoğlu, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Murat Aksu, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Selim Altan, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Funda Gülay Kadioğlu, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Selim Kadioğlu, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Esin Karlıkaya, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Şükran Sevimli, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Refiye Okuşluk Şenesen, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Hafize Öztürk Türkmen, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Gülay Yıldırım, Türkiye

Statistical Consultant: Prof. Dr. E. Arzu KANIK

*in alphabetical order

MERSIN UNIVERSITY MEDICAL FACULTY

Lokman Hekim

JOURNAL OF MEDICAL HISTORY AND FOLK MEDICINE

MERSİN ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ LOKMAN HEKİM TIP TARİHİ VE FOLKLORİK TIP DERGİSİ

VOLUME 2

May - August 2012

NUMBER 2

Original Article - Araştırma

- THE MEDICAL FOLKLORISTIC PARTS OF QUACKERIES AND DREAMS
Hekimova N. **1**
- ON YEDİNCİ YÜZYILDA BİR İLAÇ MECMUASINDA (MECMŪ'A-İ U'ÂLECE) TANIMLANAN CİNSEL SORUNLAR VE ÖNERİLEN TEDAVİLER
Described Sexual Problems and Proposed Treatment at Booklet of Medications (Mecmû'A-I Mu'Âlece) in 17th Century
Özcan et al. **4**
- KIRIM SAVAŞI'NDA İSKORBŪT İLLETİ
Scurvy in Crimean War
Torun et al. **10**
- BİTKİ UÇUCU YAĞLARININ KULLANIM ALANLARI VE MUHTEMEL GENETİK ETKİLERİ
Using Fields of Plant Essential Oils and Potential Genetic Effects
Erdoğan E.A. **21**

Monograph - Monografi

- FİLATELİDE DİOSKORİDES
Dioskorides in Philately
Ataman A.D. **25**
- FALLING BIRDS; BIRD FLU AND MALARIA IN A ROMAN MOSAIC FIGURE
Dioskorides in Philately
Ataman A.D. **29**
- TARSUSLU TABİP OSMAN HAYRİ MÜRŞİT EFENDİ VE "SİHHAT HAZİNESİ" KİTABI
The Book by the Title of Doctor Seyyid Osman Mürşit Efendi (From Tarsus) and "The Legacy Of Bodily Health"
Pişmanlık U. **31**

Review - Derleme

- KAHVENİN SAĞLIK VE SOSYAL YAŞANTIMIZDAKİ YERİ
The Place of the Coffee in Our Healthy and Social Life
Şar S. **35**

THE MEDICAL FOLKLORISTIC PARTS OF QUACKERIES AND DREAMS

Nubar Hekimova¹

¹PhD, Azerbaijan Sciences Academy, Institute of Folklore

ABSTRACT

Today dreams and its problems are learned not only in psychology, physiology, the nature, medicine, but also are studied by scientists – specialists in folklore, biochemists, ethnographers, etymologies. Because these processes are connected with the person and human physiology. Dream process is a process of settlement and a human body equilibration.

Keywords: *Dream; Folk; Psychology; Physiology.*

From the time the human being settle down on the Earth the dreams, the folk medicine, beliefs and faithes of nations were important for him as the weather, the water, the fire and the land.

We think that our scientists of physiologists, psychologists and physicians will not be indifferent to this information in future.

Mostly (80-90%) dreaming happens during the waking time from the superficial dream period or during some minutes when it passes from that phase. During the dreaming the character of feelings and excitations depends on each individual kind of nervous system, its health degree and etc.

Now the problems of dream and dreaming either are investigated by the scientists working in the field of psychology, physiology, medicine or biochemistry, ethnography, etymology, folklore study and it can't remain beyond either.

That is why we can't agree with the thoughts said in the book translated into Azerbaijani "Human, anatomy, physiology, hygiene" by A. M. Tsuzmer and O. L. Petrishinam. In the book it is said: "In cerebral cortex which is in some dream braked cases some regions are awake. In this situation the man dreams different dreams, in the cortex the senses happen by the irritation which prevent the whole brake and he sees the images. The man covered with thickness in his dream can see the scorching desert. When it thunders one can dream the fighting and the explosion. Sometimes it seems to the man that he is strangled. The reason of such dreams are difficulties of breathing because of running over the thorax in the bed. Of course the people having the hard supper can see such dreams. Because when the activity of diaphragm gets reduced the ventilation of the lungs become weaker.

Mostly the reason of dreaming is the event which the person is usually busy. The man is waiting for news and it attracts his thought to himself. When he sleeps in the connection of this event the crust of other brain hemisphere is braked from the awake area. That is why the man dreams that he has got the news which he waits impatiently. When he awakes he gets a telegram. About such events the superstitious persons say: "My dream is true".

Lokman Hekim Journal, 2012;2(2):1-3

Received: 17.02.2012; Accepted: 05.03.2012

*Correspondence Author: Nubar Hekimova, Azerbaijan Sciences Academy, Institute of Folklor, Azerbaijan
nubarhakimova@mail.ru*

Sometimes the person forgets the place of important thing and in his dream he sees its place. It is not difficult to understand the reason of such "true" dreams. During the day lots of nerve processes brake the relations in his brain when he hides the thing. During the dream the brake spreads to the cerebral crust. But may be the regions closed with the searching of the important thing are awake. Because the person is worried for the loss. Then the awakesness passes with the necessary ways without any barriers in the crust and the sleeping man sees the place of the thing in his dream.

The thoughts about "the true dreams" arise by this way. But the superstitious person tries to coordinate his dream: "There are many events which happen during the day". Thinking for a long time he finds the alike thing.

To believe "the truth of the dreams" weaken the volition of the person and even it may be a cause for the accident. Sometimes when the superstitious person sees "the bad thing" in his dream he says that "the bad thing will happen", he is afraid, his thoughts are in confusion. In this situation he can be easily burn, to fall or to hurt. Then such people say "My dream is true".

As in the investigations of A. M. Tsuzmer, O. L. Petrishina in the investigation of L. P. Latosh and I. G. Kramanova the dreaming is analysed approximately in identical aspect.¹ Unconditionally in modern days, in technique century to give an explanation to the dream, dreaming superficially, to connect it with divine forces, to brand the dreaming with superstition and volition weakness is simply illiteracy.

The thoughts about "the true dreams" have created so. The superstitious person believing his dreams tries to clear up his dreaming by this way: "During the day many events can happen". Thinking a lot one can find many alike things.

It is true that along the centuries there were many dream and dreaming motives in our oral folk literature as in all nations of the world. The origin reasons and results of dream complete each other logically in varied legends, mythology, tales and eposes created by the ancient wise men of our land. That is why it would be better to investigate it from the scientific-theoretical view of the day and not to coordinate the reasons of dream and dreaming to the coincidences, to wait for good or bad news due to that event, to find the hidden or lost thing with the help of dream and etc., to brand false thoughts such as "superstitious", "obscurantism" "ignorance", "the weakness of the volition".

Some definite steps in this branch are being studied in modern medicine, psychology, physiology sciences. Even in experimental form some comparisons were carried out and they are being continued. It is the exact truth that from the each distance the definite thought can be inspired to another man. Many life experiences about it are shown in A.A. Vasilyev's writing.²

We must note that many of these events which are reflected in these life experiences have in common with dream and dreaming described in our eposes and in different genres of our folklore. From this point of view the investigation carried out in the problem of distance hypnosis branch dream and dreaming on the base of epos materials are very interesting for the comparative investigation.

According to the modern notions the brain has particular biological movements. Everybody can read the private person's thought with the special sensitiveness just with the help of "these biological movements". If we analyse such kind of biological movements carefully then we can clearly see that the dreaming in our folk eposes have been described by this way. Ashugs can study others' thoughts easily in the special sensitivity condition, first of all lovers' thoughts from the definite distance. Indeed the opposite epos heroes are closed with some cases such as "to have a presentiment", "to be thoughtful", "to shiver", "to buzz ears" and so on.

As physiologists, physicians, psychologists our folklorists have also told their thoughts in their epos activity investigations. That is why, let's look through the thought by professor M.H. Tahmasib.³ He writes: "In love eposes, almost in all, such as the heroic eposes "Kitabi-Dede Gorgud" and "Koroglu" the main subject of some parts, that is the plot consists of the description of struggle of hero in order to achieve his love".

It is known that each literary mode leans against the life truths. Here in the development stage of the organic world the human brain due to the phylogenetic stands in the high level. To reach such kind of development level, undoubtedly, the extreme maturity of human mentality is the production of growth process forming for million years. In order to find out the functional secrets some specialists such as physiologists, neuropathologists, psychiatrists, philosophers have investigated and studied for many years. During their activities each of the classic scientists have met some problems in psychological life which is the most difficult sphere of the medicine, in order to reveal the human brain secrets some identical or alike, interesting experiments have become difficult "the secluded thinking world".

There is a need to the analysis of dream and dreaming phenomena from the scientific view in Azerbaijani eposes. The poetical affirmations which are given from the different eposes in order to learn the psychological thoughts of our nation wise men have the important significance. From the given examples it is clearly seen that analysing either love or heroic eposes one must pay a special attention to the possessing of the high intuitive sense of the opposition.

In the epos poetry the dream, dreaming have their own place. But in the oral folk literature analysing the dream and dreaming from the poetical view one must take consideration their epos plot and the literary function in the composition in necessary form. To our mind the dream and dreaming show themselves as the psychological analysis form.

As we noted in Azerbaijan literary-study, as well in folklore-study the problems of psychological analysis haven't been studied systematically. Lately though in Azerbaijan literature-study these problems are investigated in the definite form, but in folklore-study the poetics of the epos is not paid attention due to the scientific-theoretical view. That is why some views must be noted. (4)

The thoughts about "the true dreams" arise by this way. But the superstitious person tries to coordinate his dream: "There are many events which happen during the day". Thinking for a long time he finds the alike thing.

To believe "the truth of the dreams" weaken the volition of the person and even it may be a cause for the accident. Sometimes when the superstitious person sees "the bad thing" in his dream he says that "the bad thing will happen", he is afraid, his thoughts are in confusion. In this situation he can be easily burn, to fall or to hurt himself. Then such people say "My dream turns into the truth".

By the way we thank to the famous psychologist, professor A. Alizade who gave us the well-wisher advice and real help when we investigate the scientific-theoretical analyses of the dream and dreaming.

I have collected many examples about dream and dreaming from Azerbaijanies of our and other republics which had been stood the test of our nation for many times. I'm sure that in order to investigate the belief-faith of our great wise men the presented explanation of these dreams and dreaming will remind from the scientific-theoretical point of view many things to psychologists, physiologists, etymologists, students, folklorists.

Acknowledgement: This paper is held as oral presentation at the VII. Lokman Hekim Days (11-14 May 2011) in Mersin.

REFERENCES

1. Dreaming, quackeries, belief and faith. Mursel Hekimov, Nubar Hekimova. "Maarif", Baku, 2002.
2. A.M.Tsuzmer, O.L. Petrishinam, "Human, anatomy, physiology, hygiene".
3. "Azerbaijan Folk Epos". Baku, 1983.
4. Mireli Seyidov. Azerbaijan sources of mythic thinking. Baku, Yazichi, 1983.

ON YEDİNCİ YÜZYILDA BİR İLAÇ MECMUASINDA (MECMÛ'A-İ U'ÂLECE) TANIMLANAN CİNSEL SORUNLAR VE ÖNERİLEN TEDAVİLER

Described Sexual Problems and Proposed Treatment at Booklet of Medications (Mecmû'a-I Mu'Âlece) in 17th Century

Müesser Özcan¹, Rahime Aydın Er², M. Esat Harmancı³

¹Assist. Prof., Muğla University Muğla Health School

²Assist. Prof., Kocaeli University Kocaeli Health School

³Assoc. Prof., Kocaeli University Faculty of Arts and Sciences, Dept. of Turkish Language and Literature

ÖZET

"İlaç Mecmuası" anlamına gelen ve anonim bir eser görünümü veren yazma eser olan Mecmû'a-i Mu'âlece, klasik Osmanlı tıbbına ait, büyük ölçüde ilaç terkipleri ve macunları oluşturan maddeler, bunların hazırlanışı ve uygulaması üzerinde duran bir türü karşılamaktadır. Eser; besmele ile başlayıp Arapça olarak hastalığa yol açan altı nedeni sıraladıktan sonra, Türkçe ifadeyle beden sıvıları (hıltlar) hakkında bilgi vermeye başlar. Eserde; iktidarsızlık, erken boşalma, cinsel isteğin azlığı ya da fazlalığı ve cinsel organın küçüklüğü olarak gösterilen cinsel sorunlara yönelik terkip, öneriler ve uygulamalar da yer almaktadır. Cinselliği isteği azaltmakla ilgili daha az olmakla birlikte cinsel isteği arttırmakla ilgili öneriler önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte eserde tanımlanan cinsel sorunlar ve bu sorunlara ilişkin önerilerin tamamı yakını erkeklere yöneliktir. Şerbet, macun, sakız, pelte gibi yenilip içilebilir terkiplerin yanı sıra haricen sürülen merhem ve solüsyon terkiplerinin içeriği, hazırlanışı, kullanım şekli ve miktarı detaylı olarak açıklanmaktadır.

Bu çalışmada Mecmû'a-i Mu'âlece adlı bir tıp yazmasında dağınık ve yer yer tekrar edilen cinsel sorunlar ve bu sorunların tedavisine yönelik öneri, terkip ve uygulamalar bir sistem dâhilinde sınıflandırılarak aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: XVII. yüzyıl tıp tarihi; Tıbbi el yazmaları; Cinsel sorunlar, Tedavi.

ABSTRACT

Mecmû'a-i Mu'âlece meaning "Booklet of Medications" is an anonymous piece mostly lays stress on preparation of the medications and the substances of the mastics, their preparations and applications belonging to classic Ottoman Medicine. Starting with basmala, after lining up six reasons causing the disorder in Arabic the book starts to give information on humors in Turkish. In the book there are also advices, compositions and applications on sexual disorders such as impotence, premature ejaculation, sexual desire disorders or the small size of the genitalia. Advices on reducing sexual drive are found less but the advices on increasing sexual drive have an important place in the book. However almost all of the defined sexual disorders and advices related to them are devoted to the male. Besides edible and potable compositions such as sorbet, mastic, gum, jell; contents of the compositions, preparations, usages and doses of externally dabbed pomades and solutions is also explained in detail. In this study, the sexual disorders and advices, compositions and applications to cure them found disorganized and repetitive in an medicine hand-painted kerchief called Mecmû'a-i Mu'âlece will be tried to narrate by making classifications in a systematic way.

Keywords: XVIIth century history of medicine; Medical manuscripts; Sxsexual problems; Treatment.

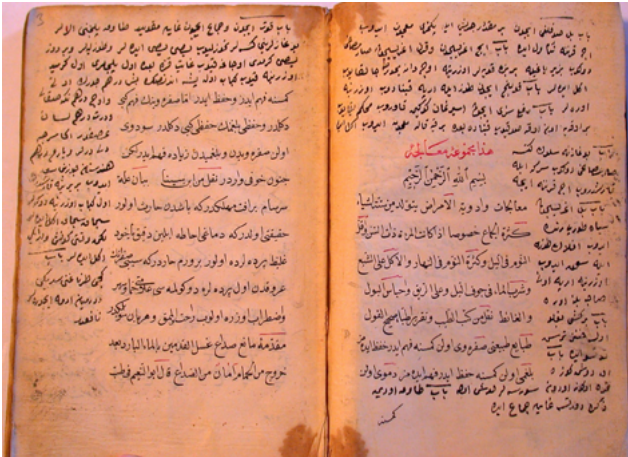
GİRİŞ

İlaç mecmuaları; halk için kaleme alınmış, halkın kendi olanakları içinde kendi sağlığını nasıl koruyabileceği, geliştirebileceği, hatta tedavi edebileceği ile ilgili bilgileri içeren dergilerdir. Çoğunlukla tanık olunan tedavi yöntemleri ve başkalarının deneyimlerinin sözlü olarak aktarıldığı bilgileri içerse de, ünlü hekimlerin yazılı ve sözlü önerileri ile de yazıya alınmış eserler olabilmektedirler.

"İlaç Kitabı" karşılığı ile bugüne aktarabileceğimiz *Mecmû'a-i Mu'âlece* başlığı, klasik Osmanlı tıbbına ait, daha çok ilaç terkiplerini içeren bir türü karşılamaktadır. Bu türe ait kütüphanelerde *İlâc-nâme* veya *Câmî'ü'l-İlâcât* ile karşılaştığımız yazma eserler, yazarı belirtilmiş ya da anonim ilaç kitapları arasında sayılmalıdır.

Anonim bir eser görünümü veren ve 60 yapraktan oluşan yazma eser *Mecmû'a-i Mu'âlece*; 175x110 mm boyutlarında olup, aharlı kâğıdın 105x65 mm yazı alanına metin siyah, bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple güzel bir yazı ile on bir satır olarak nesih hatla yazılmıştır. Kahverengi meşin ciltli ve üstü ebru kaplı olan kitap, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 472 numara ile kayıtlıdır.¹

XIV.-XVI. yüzyıllarda kaleme alınan kimi tıp ve yemek muhtevalı Arapça kaynaktan Türkçe'ye yapılan çeviri ya da telif metinlerde Arapça'nın cümle yapısının bu metinlere de yansıdığını görürüz ama çalışmamıza konu olan eser, Türkçe'nin cümle yapısı ile oluşturulmuş ve halkın okuyup anlayabileceği dil ve üslup özellikleri taşımaktadır. Yazar, dönemine kadar aktarılan tıbbi uygulamaları, görüp tanık olduklarını ve işittiklerini yazıya geçirmek istemiştir. En azından, eserde, "merhum Süleyman" için yapılan terkipten bahseden yazarın, eseri Kanuni Sultan Süleyman'ın ölüm tarihi olan 7 Eylül 1566'dan (*Osmanlı Padişahları'nın Saltanatları, Yaşam Süreleri ve Hayat Hikâyeleri, Erişim: 30.03.2006, http://www.osmanlimedeniyeti.com*) sonraki bir dönemde yazıya geçirdiği kesinlik taşımaktadır.¹

Resim 1: Mecmû'a-i Mu'âlece (giriş sayfası)

Mecmû'a-i Mu'âlece'de yazarı belli olan tarihi klasik metinlerde karşılaştığımız giriş, eserin yazılış sebebi, kime ithaf edildiği ve nerede yazıldığı gibi ön bilgiler ve belli bir disiplinde ortaya konan bölümlendirmeden söz edilmemektedir. Besmele ile başlayıp Arapça olarak hastalığa yol açan altı şey (1. Yaşlılıkta fazla cinsel ilişki, 2. Gece yatmadan önce yemek yeme, 3. Gece az uyumak, 4. Gece ortası çok su içmek, 5. Gündüz çok uyumak, 6. İşeme ve dışkılama düzensizliği) sıralandıktan sonra, Türkçe ifadeyle beden sınırları (Hıtlar) hakkında bilgi verir (*Resim 1*). Eserin bütününde söz edilen konular; *yaradılış, insan anatomisi ve insandaki değişimler, hastalık nedenleri, tanı ve tedavi yöntemleri, ilaç terkipleri, sağlığı (gücü) korumayla ilgili öneriler, veterinerlik ve ziraat bilgileri, sabun, hoş koku yapımı ve diğer öneriler* olarak özetlenebilmektedir. Çeşitli ilaç terkiplerini, macunları içeren dergi; bunların yapılarılarından, etken maddelerinden, hazırlanışı ve uygulanışından söz eder.¹

Bu çalışmada yukarıda genel özelliklerini aktardığımız *Mecmû'a-i Mu'âlece*'de diğer konulara göre eserde daha ağırlıklı olarak dağınık bir şekilde ele alınan ve yer yer tekrar edilen cinsel sorunlara ilişkin bilgiler ile bu sorunların tedavisine yönelik öneri, terkip ve uygulamalar aktarılmaya

Tablo 1: Mecmû'a-i Mu'âlece'de Cinsel Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Cinsel Sorun	Çözüm Önerisi
İktidarsızlık	Merhem Macun
Erken Boşalma	Yakı Macun
Cinsel İsteğin Azlığı	Yakı Macun Sakız Pelte Merhem
Cinsel İsteğin Fazlalığı	Öneri

çalışılacaktır (Tablo 1). Yazma, cinsel sorunlara yönelik macun ve terkipleri oluşturan maddelerin hangi ölçüyle karışıma alınacağını birim cinsinden vermesi bakımından dikkat çekicidir. Eser, “kabza, dirhem, tane, vakiyye, denk, miskal, cüz, fincan” gibi birimleri her bir maddeyi karşılayacak titizlikle kullanır (Kullanılan maddelerin ölçü birimleri parantez içerisindeki rakamlarla birlikte belirtilmiştir. Birimi belirtilmeyenler dirhem olarak değerlendirilmelidir. 1 okka/kıyye/vakiye (400 dirhem)= 1,282945 kg; 1 dirhem= 3,2073625 gr.; 1 miskal= 4,5819464 gr.; 7 miskal (10 dirhem)= 32,073625 gr.; 1 denk (1/4 dirhem)= 0,80184 gr.; kabza=tutam; cüz= sayılabilen bitkilerden bir sap). Bu yönüyle eser, yayınlanmış veya kütüphanelerde yazmaları bulunan ve genel olarak ilaç terkiplerini içeren eserlerin bir kısmında görülen ayrıntıyı içermesinin yanında, bu karışımların nasıl hazırlanacağını, uygulama şekillerini ve tedavinin sonuçlarını da aktarması bakımından önem taşımaktadır.¹ Birimi belirtilmeyen maddeler dirhem olarak değerlendirilmelidir. İleride yapılacak bilimsel araştırmalarda uygulanabilir olması bakımından, bu maddelerin bileşimini, kullanım alanlarını, etkilerini ve Latince isimlerini bulabildiğimiz ölçüde eklemeye çalıştık.

MECMUADA SÖZ EDİLEN CİNSEL SORUNLAR

Eserde cinsel sorunların büyük bir kısmı erkekler açısından tanımlanmaktadır ve bu sorunların giderilmesi için önerilen çoğu çözüm yolu erkekler içindir. En sık söz edilen sorun cinsel gücün zayıflığı olmakla birlikte iktidarsızlık, erken boşalma, cinsel isteğin azlığı ya da fazlalığı ve cinsel organın küçüklüğü mecmuada geçen diğer sorunlardır. Eserde en az yeri tutan cinsel isteğin fazlalığı kadınlara özgü bir sorun gibi tanımlanmakta ve kadınlara özgü çözüm önerileri sunulmaktadır.¹

CİNSEL GÜCÜN ZAYIFLIĞI

Eserde cinsel gücün arttırmasına yönelik sunulan önerilerin zevki de arttıracığı (Muharrik-i şehvet) belirtilmektedir. Cinsel gücü arttırmaya yönelik altı öneri ve on üç terkip bulunmaktadır (25a, 27a, 27b, 28a, 28b, 29a, 29b, 30a, 30b, 31a, 56b, 59a, 60a, 60b). Kereviz tohumunun (*Fructus Apii graveolentis*)² cinsel isteği arttırdığı belirtilmekle birlikte; i) dövülen kara ısırgan tohumunun (*Spinacia oleracea L*)² bal ile penise sürülmesi; ii) ısırgan tohumunun üç dirhem koyun sütü ile yenmesi; iii) elmanın şekere batırılarak aç karnına yenmesi ve üzerine bir fincan su içilmesi; iv) cinsel ilişki sırasında karanfilin ağızda çiğnenmesinden elde edilen sıvının penise sürülerek ilişkiye başlanmasının her iki partner için büyük bir zevk vereceği ve bunun idrar kaçırmayı da keseceği; v) tavşan ödünün yasemin yağıyla penise sürülmesinin çok etkili olduğunu belirten yazarın bu konuda bir uyarısı da bulunmaktadır. Karışım bazen öyle etkili olabilir ki bu etkiyi gidermek için sarımsaklı yoğurt sürülmedikçe uyumanın bile mümkün olmadığı söylenmektedir.

Aşağıda önerilen terkiplerin birer türüne yer verilecektir.

Cinsel Gücü Arttırıcı Sakız

Hazırlanışı: On iki dirhem taze ipek kozağı üst kabuğundan alınıp kesici aletle oldukça ince şekilde (havanda dövülmüş gibi oluncaya kadar) doğranır, bir kaba konulur ve üstünü örtecek kadar sakız ağacı yemişinden eriyerek meydana çıkan yağdan eklenir. Bu karışımın üstüne dövülmüş yirmi dirhem (yapısında zamk, organik asitler ve uçucu yağ bulunduran ve vücuda kuvvet verici etkisi bilinen) akgünlük otu (*Gummi olibanum*)² konularak kömür ateşi üstünde kıvama gelinceye kadar kaynatıldıktan sonra beş çekirdek (nişasta, tanen ve reçine içeren, müshil ve safra söktürücü olarak kullanılan) çadır çiçeği (diğer adı ile tarla sarmaşığı) (*Convolvulus arvensis*)² katılarak karışım ateşten alınır ve çini kap içinde saklanır.

Kullanım şekli: İhtiyaç duyulduğunda bu sakızın bir dirhem kadar alınarak sakız gibi kıvama gelinceye kadar çiğnenmesi istenmektedir. Cinsel

Resim 2: Mecmû'a-i Mu'âlece (terkipler)

ilişki içindeki kişiye güç ve kuvvet vereceği, hem erkekte hem de kadında zevk ve istek artışına neden olarak güçlü ve güzel bir cinsel ilişki yaşayacakları belirtilmektedir. Sakızın uzun süreli çiğnenmesi durumunda üst üste ilişki yaşanmasına rağmen kişinin isteğinin azalmayacağı ve sakinleşmeyeceği konusunda uyarıda bulunulmuştur (27a, 27b).

Cinsel Gücü Arttırıcı Şerbet

Hazırlanışı: Keçi sütü (1), şeker (50) ve (ateş düşürücü, idrar söktürücü ve kuvvet verici etkisi bilinen) kudret helvası (40) (*Fraxinus ornus*)² kaynatılırken koyulaşmaya başlayınca öncelikle ayrı ayrı dövülmüş (uçucu yağ taşıyan ve iştah açıcı, idrar yolları ve solunum sistemi antiseptiği olarak kullanılan) kuyruklu biber (5) (*Fructus cubebae*)² (kanı temizleyici, kan yapıcı ve kanı filtre edici özelliği bulunan) ısırğan tohumu (3) (*Fructus Urtica piluliferae*)² ağrı kesici ve vücuda kuvvet verici etkisi bilinen) akrepsi kulunç otu (5) (*Alpinia officinarum*)² (gaz söktürücü, idrar arttırıcı, kurt düşürücü, adet getirici, gebeliği önleyici ve cinsel gücü arttırıcı etkiye sahip) havuç tohumu (15) (*Daucus carota*)² tilki kirazı ya da tilki çileği (10), (damar sertliği, yüksek tansiyon, romatizma, böbrek hastalıkları ve diyabette kullanılan aynı zamanda yemekte yapılan) yaban havucu (2) karışımın içine katılır ve ateşten indirilir. Karışım süzöldükten sonra içine iki çekirdek dövülmüş misk konularak bir şişeye boşaltılır ve saklanır.

Kullanım Şekli: İhtiyaç duyuldukça yüz dirhem kadar şerbet gibi içilmesi istenmektedir. Şerbetin etkisinin iki saat sonra ortaya çıkacağı, bunu içen kişinin bedeninin güçleneceği ve kuvvetleneceği, kadın ve erkeğin cinsel isteklerinin artacağı, son derece sabırsız olacakları ve çok güçlü bir ilişki yaşayacakları belirtilmektedir. Ayrıca kişinin birden fazla sayıda ilişki yaşamak isteyebileceği de ifade edilmiştir (27b, 28a).

Cinsel Gücü Arttırıcı Pelte

Hazırlanışı: Bâdem (50) (*Amygdalis communis*)² fındık (50) (*Corylus avellana*)² bol miktarda protein ve mineral içeren cinsel gücü arttırıcı ve vücuda kuvvet verici etkisi bilinen) çam fıstığı (50) (*Pinus pinea*)² ve (kan şekerini ve kolesterolü düşürücü etkisi olan) antep fıstığı (100) (*Pistacia vera*)² havanda dövülür ve bir bez içine bağlanır. Yarım okka gül suyu şurubu ile kaynatıldıktan sonra bezin içindekiler sıkı bir şekilde sıkılır. Yüz dirhem şeker katılıp karıştırılarak şerbet haline getirilerek tekrar ateşe konularak kaynatılır ve kıvama gelince ateşten indirilir. El yakmayacak kadar soğuduktan sonra on beş dirhem sahlepe yavaş yavaş karıştırılır, sonra bir kap içine konularak pelte gibi olması beklenir.

Kullanım Şekli: Pelte olan karışımın tatlı kaşığıyla yenilmesi istenmektedir (29a, 29b).

Cinsel Gücü Arttırıcı Macun

Hazırlanışı: (Mide bulantısını ve kusma refleksini bastırma ile kan dolaşımını hızlandırıcı etkisi bilinen) Tarçın (3) (*Cinnamomum zeylanicum*)² (iştah açıcı ve hazmı kolaylaştırıcı etkisi olan) amber (3) (*Ambra griesea*)² (gaz söktürücü, iştah açıcı, hazmettirici, kramp çözücü ve antibakteriyel etkiye sahip) habes kakulası (1) (*Elettaria cardamomum*)² (belleği güçlendirdiği, iç huzuru ve heyecanı dengelediği kabul edilen) hint sümbülü (1) (*Nardostachys grandiflora*)² (gaz sökücü ve balgam söktürücü etkiye sahip) ödağacı (2) (*Aquilegia agallocha*)² (önemli ölçüde antioksidan ve antimikrobiyal aktiviteye sahip olduğu belirtilen) darıfülül (2) (*Fructus Piperis longum*)² (nişasta, rezin ve uçucu yağ taşıyan; yatıştırıcı ve gaz söktürücü etkiye sahip) zencefil (3) (*Rhizoma zingiberis*)² (yüksek miktarda C vitamini içeren) kocayemiş (3) (*Arbutus unedo*)² (rezin, kolesterolin, sabit ve uçucu yağ taşıyan; yatıştırıcı, cinsel isteği arttırıcı etkiye sahip) misk (2) (*Moschus*)² (uyarıcı, mideyi rahatlatıcı ve antiseptik etkiye sahip) karanfil (3) (*Caryophyllus*)² akrepsi kulunç otu (3), (gaz söktürücü, antiseptik özelliği olan ve daha çok karın ağrılarında kullanılan) küçük hindistan cevizi kabuğu (3) (*Macis, Muristica frangras*)² (iştah açıcı, kuvvet verici ve yatıştırıcı etkisi ile hoş kokusu için kullanılan) turunç kabuğu (3) (*Citrus aurantium*)² ve bal (100) karıştırılarak macun haline getirilir.

Kullanım Şekli: Sabah ve akşam ikişer dirhem yenilmesi önerilmektedir (28b,29a).

Cinsel gücün arttırılmasına ilişkin kadınlara yönelik daha az öneriye yer verilmiştir. Bunlardan biri (kabızlığı giderici, kuvvet verici ve antiseptik etkileri olan) iğde çiçeğinin (*Elaeagnus angustifolia*)² koklanması tavsiyesidir (31b). Cinsel ilişki sırasında kadının tavuk kursağındaki taşı taşımalarının da etkili olduğu belirtilmektedir (31a).

İKTİDARSIZLIK

Mecmuada iktidarsızlık tam olarak erekte olamama ve erken boşalma olarak tanımlanmaktadır (30b). Eserde bu soruna yönelik merhum Sultan Süleyman'a da yapıldığından bahsedilen bir macun ve bir merhem önerisi yer almaktadır.

İktidarsızlığı Gideren Macun

Hazırlanışı: Tarçın (5), karanfil (5), (iştah açıcı ve gaz sökücü olarak kullanılan) kakule otu (55) (*Elettaria carâamomum*),² (ter attırma, ateş düşürme ve vücuda rahatlık verme özelliği için kullanılan) çöp-i çini (5) (*Smilax china*),² (iştah açıcı, vücudu kuvvetlendirici, ishal kesici ve gaz giderici etkiye sahip) çin ravendi (5) (*Rheum palmatum*),² (geniş spektrumlu bir antioksidan olarak günümüzde kozmetik alanında kullanılan) emlec/amula (5) (*Pyllanthus emblica*),² (vücuda kuvvet verme, sinirleri uyarma ve uterus hareketlerini arttırma etkisi olduğu söylenen) mastaki sakızı (5), (sıcaklık verici, direnç sağlayıcı etkisi olduğu söylenen) Hint sümbülü (5) (*Nardostachys grandiflora*),² (sindirim sistemi rahatsızlıklarının tedavisinde kullanılan) Hindistan cevizi (15) (*Cocos nucifera*)² ve (kuvvet verici, idrar arttırıcı, adet söktürücü, ishal kesici ve uyarıcı etkisi olduğu bilinen) topalak (15) (*Cyperus Rotundus*)² iki katı miktardaki bal ile macun haline getirilir.

Kullanım şekli: Macun yedi gün bekletildikten sonra günde üç dirhem miktarında yenir (30a).

ERKEN BOŞALMA (SÜR'AT-İ İNZÂL)

Eserde erken boşalmaya yönelik küçük hindistan cevizi kabuğu (5) ile (kuvvet verici, idrar söktürücü ve yatıştırıcı etkileri bilinen) akgünlük (5) (*Gummi olibanum*)² karışımından elde edilen tozun yatmadan önce bir dirhem kullanılmasının (25a) yanında bir yakı ve bir macun önerisine yer verilmektedir.

Erken Boşalmayı Önleyen Yakı

Hazırlanışı: (Gaz söktürücü, iştah açıcı ve uyku verici etkileri bulunan) anason (10) (*Pimpinella anisum*),² (üre asidini dışarı atarak romatizma ağrılarını iyi geldiği söylenen) kulunç otu (8) (*Alpinia officinarum*),² (uçucu yağ, C vitamini, pektin ve hesperidin içeren; sinirleri yatıştırıcı, spazm giderici ve hazmı kolaylaştırıcı etkisi bilinen) tatlı turunç kabuğu (10) (*Citrus aurantium*),² (özellikle kılcal damarlardaki dolaşımı hızlandırma, soğuk havalarda bedeni ısıtma ve vücudun dayanıklılığını artırma özelliği nedeniyle kullanılan) zencefil (5) (*Rhizoma zingiberis*)², gülkurusu (3), ufak salyangoz, (polisakkarit karışımı olan ve mukoza üzerinde koruyucu etkisi nedeniyle boğaz iltihabında ve yaralarda kullanılan) kitre zamkı (8) (*Tragacantha*)² ve hardal (21). Salyangoz on dirhem bal ile ve diğer maddeler ayrı ayrı dövüldükten sonra karıştırılıp biraz su katılarak tek bir madde gibi oluncaya kadar tekrar dövülür ve yapışkan kıvama getirilir.

Kullanım şekli: Yapışacak ıslaklıkta ve kıvamda elde edilen macunun bir beze yayılması ve omuz başından kuyruk sokumuna kadar, özellikle bel kemiğine gelen yere fazla sürülerek sırta yapıştırılması ve bu şekilde birkaç gün bekletilmesi istenmektedir. Özellikle yaz günlerinde çok etkili olduğu belirtilen yakının sorun tekrarladığında yine uygulanması gerektiği ve sonuçta üç beş uygulamadan sonra sorunun tamamen ortadan kalkacağı belirtilmektedir (42b, 43a).

Erken Boşalmayı Önleyen Macun

Hazırlanışı: Anason ile kitre zamkı karıştırılır.

Kullanım şekli: Elde edilen karışımdan yenildiğinde erken boşalmanın önleneyeceği ve boşalmanın istenildiği zamana kadar ertelenebileceği ifade edilmektedir. Hatta birkaç cariye ile ilişkide bulunulsa bile boşalmanın hangisinde istenirse onda gerçekleşeceğine de yer verilmiştir (26b).

CİNSEL İSTEK VE CİNSEL ORGAN SORUNLARINA YÖNELİK ÖNERİLER

Cinsel isteğin azlığını engellemek için cinsel gücü arttırıcı 13 terkip tanımlanmaktadır. Bundan başka; kereviz tohumunun; koyun sütü ile ısırğan otunun; aç karna şekere bulanmış *elmanin*; kulunç otunun (*Alpinia officinarum*)² ve semizotunun (*Portulaca oleracea L.*)² yenmesi önerilmektedir.

Cinsel İsteği Artırıcı (Muharrik-i Şehvet) Merhemler

İlk merhem önerisi:

Sinir zafiyeti, ruhsal bunalım, dikkat dağınıklığı, uykusuzluk için kullanılan kara_ısrırgan tohumunun (*Fructus Urticae piluliferae*)² balla karıştırıldıktan sonra, Çiğnenmiş karanfilin (*La Caryophyllus*)² Tavşan ödü ile sinir ağrılarına karşı etkili olduğu söylenen yasemin çiçeği yağının (*flos jasmini*)² pire otu (*flos Pyrethri rosei Tanacetum Cocineum*)² ile bal karışımının cinsel organa sürülmesidir.

Cinsel İsteğin Fazlalığı (Kâtı'-ı Şehvet için)

Eserin bütününde daha az olmakla birlikte özellikle kadınlar için şehveti azaltmakla ilgili öneriler/terkipler ileri sürülmektedir.

Sarmaşık otunun (*Hedera Helix*),² it üzümünün (*La. Herba solani nigri*),² ve kavfurun (*Cinnamomum Camphorea*),² yenmesinin cinsel isteği azaltacağı bildirilmektedir. Ancak kavfurun çok yenmesinin kısırlığa yol açacağı uyarısına da yer verilmektedir.

Cinsel Organın Küçüklüğü

Cinsel gücün artırılması ile ilgili konuda adı geçen cinsel organ boyutlarını arttırıcı öneriler getirilmektedir. Mecmuada yer alan cinsel gücü arttırıcılar arasında cinsel gücü arttırıcı özelliği yanında "galîz vir(ici)" (kalınlaştırıcı) etkisine işaret edilmektedir. Romatizma ağrılarında, idrar ve adet söktürücü, ateş düşürücü, cinsel gücü arttırıcı etkisi nedeniyle kullanılan, kara ısrırgan tohumu (*frunctus Urticaepiluliferae*)² dövülerek *bal* ile karıştırılır. Cinsel organa sürülmesi önerilmektedir (27a).

Cinsel gücü arttırmak ya da azaltmak amacıyla önerilen tedavi yöntemleri çoğunlukla şerbet, macun, sakız, pelte şeklinde hazırlanmakta ya da haricen sürülen merhem ve solüsyon haline getirilmektedir. Her birinin içeriği, hazırlanışı, kullanım şekli ve miktarı detaylı olarak açıklanmaktadır. Eserde cinsellik konusu daha çok mukavviyyat denilen cinsel gücü arttıran terkipleri içermektedir.

SONUÇ

Yirmi birinci yüzyılda karşılaşma sıklığına göre cinsel sorunlar; *sertleşme bozuklukları*, *boşalma bozuklukları*, *cinsel istek bozuklukları* şeklinde sıralanmaktadır.³ Ayrıca günümüzde kadına ait vajinismus ve *cinsel ağrı bozuklukları*, *kadınlarda uyarılma ve orgazm bozuklukları* bu sıralamada yer almaktadır. On yedinci yüzyıla ait olan bu mecmuada ise söz ediliş sıklığına göre tariflenen cinsel sorunlar, *İktidarsızlık*, *Erken Boşalma*, *Cinsel İsteğin Azlığı*, *Cinsel İsteğin Fazlalığıdır*. Yaklaşık 400 yıllık bir sürede yaşanan cinsel sorunlar arasındaki benzerlik, aynılık dikkat çekicidir.

BİLGİ: Bu çalışma VI. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Mecmû'a-i Mu'alece; Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 472
2. Baytop T. Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi Geçmişte ve Bugün, İlaveli İkinci Baskı, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul. 1999.
3. Gereklioğlu Ç, Başhan, İ, Akpınar E., Erkek Cinsel İşlev Bozukluklarında Aile Hekimliği Yaklaşımı, Marmara Med. J 2010; 23(2):308-315.
4. Devellioğlu F. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2000.

KIRIM SAVAŞI'NDA İSKORBÜT İLLETİ

Scurvy in Crimean War

Serap Torun¹, Selim Kadioğlu², İlter Uzel³, Nuran Yılmaz⁴

¹PhD, Academic Staff, Çukurova University Adana Health High School

²Assist. Prof. Çukurova University School of Medicine, Dept. of History of Medicine and Ethics

³Prof. Dr., İstanbul Aydın University Faculty of Dentistry, Dept. Of Orthodontic

⁴Assoc. Prof.Çukurova University Faculty of Divinity, Dept. of Art and History of Islam

ÖZET

Diyette C vitamini kaynağı olan taze meyvelerin ve sebzelerin eksik tüketilmesinden kaynaklanan bir hastalık olan iskorbüt (günümüzde Türk tıp çevrelerinde benimsenen söyleniş biçimiyle skorbut), geçmişte özellikle uzun süre açık denizde kalan gemicilerde yaygın olarak görülmüştür. Osmanlı tıbbı tarafından "iskorbüt illeti" olarak adlandırılan bu hastalık, Osmanlı donanması askerlerinde de zaman zaman ortaya çıkmıştır. İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerinin dâhil olduğu aşaması Kırım Savaşı olarak adlandırılan 1853–1856 Osmanlı-Rus savaşı sırasında da iskorbütün ciddi bir sorun olarak yaşanmış bulunması söz konusudur. Bu çalışmanın dayandığı kaynaklar, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'nde bulunan 11 adet belgedir. Arşivin en eski tarihli evrakından olan ve "Kırım Savaşı'nda Sağlık İşleri" başlıklı dosyanın tüm içeriğini oluşturan bu belgeler, cephe ve başkent arasında yapılmış yazışmalardır. Belgelerin yedisinde iskorbüt illeti doğrudan söz konusu edilmektedir. Hasta sevkiyatı hakkındaki diğer dört belgenin de bu hastalıkla dolaylı ilişkisi olduğunu düşünmek olanaklıdır. Belgelerin ana konusu yaşanan somut sorunlar olmakla birlikte, satır aralarında dönemin Osmanlı tıbbının iskorbüt illetini nasıl değerlendirdiği ve onunla nasıl mücadele ettiği de görülmektedir.

ABSTRACT

Scurvy, which is a disease caused by a deficiency in fresh fruit and vegetables which are a source of vitamin C in the diet, was frequently seen in the past, particular with sailors who stayed on the open seas for long periods of time. This illness, which was named "iskorbüt illeti" by Ottoman physicians also, occurred occasionally in Ottoman soldiers. During the 1853-1856 Ottoman-Russian war, called the Crimean War when the English, French and Italian military had joined the battle, scurvy was a significant problem. The references for this report are 11 documents found in the archives of the Chief of the General Staff Military History and Strategic Study Directorate. All of these documents are contained in a folder titled, "Health Care during the Crimean War," which is the oldest document in the archive and which was written between the battle front and the capital city. In the seventh document scurvy is directly mentioned. Four other documents about patient transfer may also be associated with this disease. Although the documents' main subject is about concrete problems that were experienced, it is possible to read between the lines to see how Ottoman physicians assessed and treated scurvy.

Anahtar Kelimeler: Askeri personel; İskorbüt; Kırım Savaşı; **Keywords:** Military personel; Scurvy; Crimean War; Archives. Arşiv.

Lokman Hekim Journal, 2012;2(2):10-20

Received: 22.02.2012; Accepted: 21.03.2012

Correspondence Author: Serap Torun, Çukurova University Adana Health High School, Dept. of Nursing 01330 Balcalı/ Adana - Türkiye
setorun@cu.edu.tr

GİRİŞ

İskorbüt geçmişte özellikle uzun süre açık denizde kalan gemicilerde yaygın olarak görülmüştür. Osmanlı etibbası tarafından “**iskorbüt illet**”i olarak adlandırılan bu hastalık, Kırım Savaşı’nda diğer müttefik donanmalarında olduğu gibi Osmanlı donanması askerlerinde de zaman zaman ortaya çıkmıştır. Batı dillerinde aynı kökten türemiş izlenimi uyandıran benzer sözcüklerle adlandırılmaktadır. (İngilizce “scurvy”, Fransızca “scorbut”, Almanca “skorbut”, İtalyanca “scorbuto”). Osmanlıca “iskorbüt” sözcüğü muhtemelen Fransızcadan alınmıştır.¹ Çalışmamızda o zamanın Osmanlı tbbını ve etibbasını saygıyla yâd edebilmek için “iskorbüt” terimi kullanılmıştır.

İskorbüt hastalığının M.Ö. 1500 yıllarından beri tanındığı yönünde bilgiler bulunmaktadır. C vitaminin kimyasal olarak tanımlanmasından önce beslenme bozukluklarının hastalıklarla ilgisi olduğu düşünülmüştür. Dünyada pek çok ilkel toplulukta bu hastalıktan kurtulmak için taze sebze ve meyve tüketimini artırma yoluna gidilmiştir.^{2,3} Bin dört yüz doksan yedide Afrika’nın güneyini aşarak Hindistan yolunu bulan Vasco de Gama’nın mürettebatı, taze meyve ve sebze eksikliği nedeniyle iskorbütten perişan olmuş, kayıplar vermiştir. Denizcileri tüm vücutta oluşan kanamalar, ağrılar ve ateşle ölüme götüren bu hastalığa “skorbüt” adı verilmiştir.

İnsanlar bu hastalığın nasıl ortadan kaldırılabileceğini deney ve gözlemlere dayanarak bulmuşlardır. On altıncı yüzyılda hastalığa beslenme yetersizliğinin neden olduğu düşünülmüştür. Uzun deniz yolculuklarında taze sebze ve meyve çabuk bozulduğu için bunların yerine rom, sirke, turşu ve ham misket limonu gemilerde erzak listesinde yer almaya başlamıştır. Kolay bozulmadığı için kuru yiyecekleri, tahıl ve kuru baklagilleri, et ve kurutulmuş meyveleri tüketmişlerdir. On altıncı ve 17. yüzyılda Portekiz gemilerinde portakal, limon çekirdeği bulundurulmuş, hatta denizciler gittikleri yerlere bu çekirdekleri dikmiştir. Bin yedi yüz elli üçte İngiliz Deniz Kuvvetleri’nden Dr. James Lind beslenme alanında ilk bilimsel deneyi gerçekleştirmiştir. Gemicilere deniz suyu, vitriyol yağı (sülfürik asit), sirke, limon ve portakal vermiş ve turunçgil tüketen tayfalarda iskorbüt gelişmediğini saptamıştır. Etkin olan gıdanın limon ya da portakal olduğunu göstermiştir.^{2,3,4}

Çalışmamızın kapsadığı 1853 – 1856 yıllarında hekimler tarafından tüketimi önerilen ekşili gıdaların, aslında C vitamini kaynağı olduğu bilinmemekle birlikte, deneyimler iskorbüt hastalığını önlediğini veya tedavi ettiğini göstermiştir. Vitamin terimini ilk defa 1911’de C. Funk adlı bir kimyager kullanmıştır. Turunçgillerin içinde bol bulunan C vitamininin varlığını kanıtlayan kişi ise Albert Szent-Györgyi adlı Macar kimyagerdir ve C vitaminiyle ilgili araştırmasını 1928’de yayınlamıştır. C.G. King ise 1932’de C vitamininin iskorbütü önlediğini bildirmiştir.¹⁻⁵

Amaç

Çalışmanın ana temasını oluşturan Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi’nde bulunan 11 adet belgeye “Kırım Savaşı’nda Hasta Bakımı ve Hemşirelik”^{6,7} konulu doktora tezi kapsamında ulaşılmış ve tez içerisinde kısaca değinilmiş olmakla birlikte, belgeler üzerine yapılan çalışmanın değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Buradan yola çıkarak araştırmanın ana amacı; belgeler üzerine yorum ve değerlendirme yapmak yerine böylesine değerli askeri belgeleri ve içerdikleri bilgileri paylaşmaktır. İkincil amaç ise Kırım Savaşı olarak bilinen 1853 – 1856 Osmanlı- Rus Savaşı sırasında Osmanlı donanmasında erlerinin maruz kaldığı iskorbüt hastalığına karşı Osmanlı hekimlerinin uyguladıkları tedavi ve iskorbüt hastalığından koruma öncelikli olmakla birlikte sağlığı korumaya yönelik önerdikleri koruyucu önlemleri ortaya çıkarmaktır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Retrospektif ve tanımlayıcı olan bu çalışmada Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı’ndan izin alınmıştır. Araştırmada Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi’nde (ATASE) bulunan, arşivin en eski tarihli evrakından

olan ve “Kırım Savaşı’nda Sağlık İşleri” başlıklı dosyada mevcut olan Kırım Savaşı’na özel resmi yazışmalar incelenmiştir. Osmanlı’nın Kırım Savaşı’nda deniz kuvvetlerinde yaşanan iskorbüt hastalığına ve hasta sevkiyatına ilişkin tüm içeriğini kapsayan bu dosyada cephe ve başkent arasında yapılmış resmi yazışmalardan oluşan 11 adet el yazması orijinal belgenin transkripsiyonları araştırmacılar tarafından yapılmış ve Türkçeleştirilmiştir.⁸⁻¹⁰ Belgeler iskorbüt hastalığı ile genel sağlığı koruyucu önlemler ve hasta sevkiyatına yönelik olarak iki gruba ayrılmış ve tarih sıralaması yapılarak incelenmiştir. Çalışma bu belgelerin çevirisine ve buradan elde edilen bilgilere dayanmaktadır.

BULGULAR

Araştırmada incelenen belgelerin yedisinde iskorbüt illeti doğrudan söz konusu edilmekte olup, diğer dört belge iskorbüt ile ilgili olarak hasta sevkiyatı hakkındadır. Cephe komutanları ve başkent arasında yapılan resmi yazışmaların (belgelerin) transkripsiyonları tek tek incelendiğinde ayrıntılı olarak görüleceği üzere dönemin Osmanlı tıbbının iskorbüt hastalığını nasıl değerlendirdiği ve onunla nasıl mücadele ettiği görülmekle birlikte, bulaşıcı hastalıklara yönelik alınan önlemlerden de söz edilmektedir. İskorbüt hastalığı Osmanlı donanması denizcilerinin de muzdarip olduğu bir hastalık olarak tarihte yerini almıştır. Dönemin bilinen tedavi yöntemleri; hastaların besin takviyesi, eksili gıda tüketimi ve hastalara “tebdil-i hava” olanağı yani askeri anlamıyla izinli sayılarak dinlenmelerinin sağlanmasıdır. Arşiv belgelerinin orijinal görüntüleri ve Türkçeleştirilmiş hallerine makale sonunda yer verilmiştir.

Doğrudan “İskorbüt İletisi”ne İlişkin Yazışmalar

Belge 1

15 Eylül 1855 tarihli yazı Muhlis Bey tarafından İstanbul’a yazılmıştır. Yazı; hastalığa yakalanan askerlerin izinli sayılmaları, Varna’ya ve Sinop’a gönderilmeleri, kış mevsimine uygun olarak giyecek ihtiyaçlarının karşılanması ve hastalığı tedavi edici yiyeceklerin askerlere yedirilmesi hususundadır (*Resim 1*).¹¹

Belge 2

16 Eylül 1855 tarihli yazı Ahmed Paşa tarafından İstanbul’a yazılmıştır. Gözleve’de iskorbüte yakalanan askerlerin tedavisi için hekimlerin önerdiği yiyecek ve içeceklerin ve diğer eşyaların temini konusunun ilgili makama iletildiği belirtilmektedir (*Resim 2*).¹²

Belge 3

İstanbul’dan Ahmed Paşa’ya iletmek üzere gönderilen yazıya tarih düşülmemiş olup içeriğinden Aralık ayından önce yazıldığı düşünülmektedir. Hasta askerlerin tedavisi hakkında askeri meclisteki hekimler tarafından daha önce önerilmiş olan tedavi yöntemlerinin yinelenmesi ve cephe gerisine sevk edilmelerinin gerekliliği, ancak bunun Aralık ayında mümkün olacağı, o zamana kadar ihtiyaçları olan yiyeceklerin ve giyeceklerin gönderileceği açıklanmaktadır (*Resim 3*).¹³

Belge 4

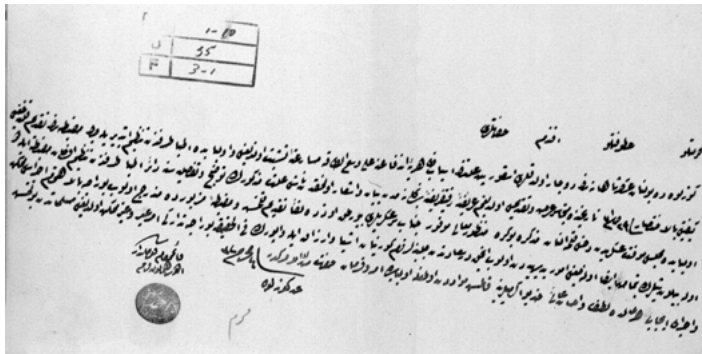
İstanbul’dan Ahmed Paşa’ya gönderilen ve tarih düşülmemiş olup, bir önceki yazıyı takiben Aralık ayından önce yazıldığı düşünülen yazı; hastalığın ortadan kaldırılması için hava değişikliğinin yararlı olduğu ve hasta askerlerin Varna’ya ve Sinop’a sevkiyatı için Gözleve’ye Aralıkta bir vapur gönderileceği hususundadır. Yazıda not olarak hastaların sağlık ve esenliği için sessizliğin gerektiği de bildirilmektedir (*Resim 4*).¹⁴

Resim 1. Muhlis Bey Tarafından İstanbul'a Yazılan 15 Eylül 1855 Tarihli Yazı¹¹

olduğu nedeniyle anılan elbise ve diğer eşyaların bir an önce gönderilmesi çok önemli olduğundan, bunların gereğince yazılı bildirimini çabucak hazırlanması ve gönderilmesi ve bununla beraber hastaneler için olmak üzere iki bin çift tahta pabucun gönderilmesi konusunun adı geçen makama bildirilmesi,

Yukarıda bildirildiği üzere söz edilen hastalığın yok edilmesi için askerlere çoğu zaman ekşili şeylerin ve sebzeler gibi şeylerin yedirilmesinin çok yararlı olabileceği hekimler tarafından defalarca ve defalarca söylenmekte olduğundan bol sirkeyle limon ve çeşitli turşular yani; lahana, salatalık ve patlıcan gibi buna benzer turşularla, askerlerin kendilerinin pişirmeleri ve yemeleri için birçok lahana ve pırasa gibi sebzelerinde hemen bir taraftan gönderilmesi ve mümkün olduğunda incir ve patateslerinde gönderilmesinin buyrulması konusunun da yüce Harbiye Nazırlığına bildirilmesi ve konuyla ilgili fermanın çıkarılması kendileri tarafından emredilmiştir. 15 Eylül 1855 Muhlis j¹¹

Resim 2. Ahmed Paşa Tarafından İstanbul'a Yazılan 16 Eylül 1855 Tarihli Yazı¹²

söz edilen tutanak da yer almış olup tarafımızdan dikkatlice yapılması gereken şeylerle bilmeden yapılmış olan işler açık olup, ancak İstanbul'dan yazı ile istenmesi gerekli görünen eşya ve yiyecek içecek şeylerle vapurun aslında tarafımızdan hazırlanması emrinin ayrı ayrı değerlendirilmiş olduğu ortada olduğundan bu meselenin asıl nedeni ve gerekli işler her durumda vezir hazretlerinin iyilik ve yüce takdirine kalmış olan gönderilecek şeyler olduğundan adı geçen yüce kişinin konuyla ilgili emrinin çıkarılmasını

16 Eylül 1855, Kumandan Ahmed, Gözleve adedi j¹²

[Her şeyi bilen Yüce Allah, yüce eczanesinden acil şifalar versin. Padişahın ordusunda salgın olan iskorbüt hastalığının yok edilmesi, adı geçen askerlerden iskorbütlü olanların her şeyden önce hava değişikliğine gönderilebileceği ve hatta bu hastalıkla hastalanmış olup geçenlerde Varna'ya gönderilenlerin Allahın lütfüyle iyileşerek sağlıklarına kavuştukları ve bir biri ardına geri dönmekte oldukları, ancak geri dönebilmeleri içinde vapurlar gerekli olduğundan ve her ne kadar yüce padişahın değerli sözlerinde söz edildiği gibi burada birçok vapurlarımız var idiyse de bunların her biri birer hizmetle görevlendirildiğinden hali hazırda bir vapurun var olduğu, yüce vezir hazretlerinin ancak kendilerine uygun olan görüşlerinde buyrulduğu gibi eğer burada devamlı olarak bir iki vapur bulundurulacak sözü edilen hastalar biriktirilmeyerek gerektiğinde birbiri ardına Varna, Sinop ve etraf şehirleri gönderilir ise bunun pek çok yarar ve iyilik sağlayacağı, bu nedenle hasta sevkinde kullanılmak üzere iki veya hiç olmazsa bir büyük vapurun gönderilmesi konusunun yüce Harbiye Nazırlığına yazılı bildirilerek arz edilmesi,

Askerlere bu kış gerekli olan elbise ve bunun gibi şeylerle, bunun dışında gerekli görülen sargı, fanila, kuşak, çorap vs ile buna benzer şeylerin sayı ve özellikleri hakkında düzenlenen defter ve kararname zarf içine konularak hızlıca gönderilmesi konusunun geçenlerde yüce Harbiye Nazırlığına yazı ile bildirilerek arz edildiği açık ise de, kış mevsiminin günden güne yaklaşmakta

[Saygıdeğer Merhametli Efendim Hazretleri

Gözleve'de bulunan askerlerin yakalanmış iskorbüt hastalığının görünür sebeplerinin ortadan kaldırılmasına ilişkin sorularla baş etmek için ve bu konuda hekimler tarafından düzenlenecek tutanakta sunulacak durumun, 21 Kasım 1854 tarihinde konuyla ilgili kimselerle dikkatlice ve cesaretle konuşulduğunun bildirildiği takdimname ..... yazı ile bildirildiğinden dolayı söz edilen hastalığın açıklama ve ayrıntılarına ilişkin hekimler tarafından düzenlenen tutanak ile geçici askeri mecliste uygun şekilde ele alınması hakkında bir üst makama yazılan resmi yazı bu kez kazara komutanların yüksek görüşlerine yanlışlıkla sunulmuş ve

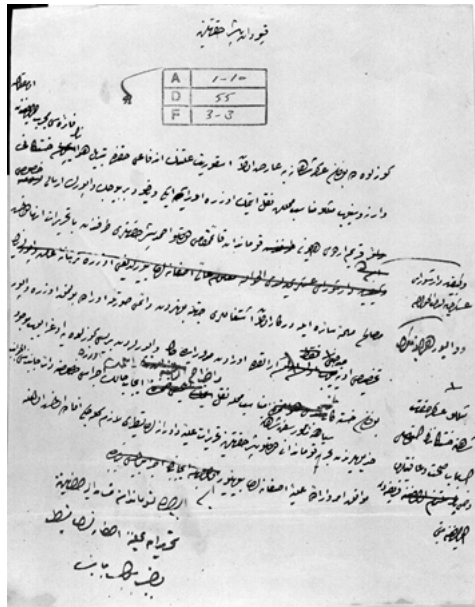

Resim 3. İstanbul'dan Ahmed Paşa'ya iletilmek üzere gönderilen yazı¹³

[Gözleve Komutanı Ahmed Paşa Hazretleri

Gözleve'de bulunan askerlerin yakalandıkları iskorbüt hastalığının durumunun etraflıca açıklanması ve ayrıntılarını içeren söylemlere ait olarak hekimler tarafından düzenlenen tutanak ile geçici askeri meclisten gönderilmiş olan ve hatta daha önce gönderilmiş olan bir çok değerli mektuplar gibi hastalığın çarelerinin yazılarak gönderildiği ve yüksek askeri meclisçe hekimler tarafından sözü geçen hastalığın kullanılan anlamı, adı geçen yerde bulunan askerlerde ortaya çıkan iskorbüt hastalığının yok edilmesi hakkında hava değişikliğinin yararlı olduğu denenmiş olduğundan bu (gibi) hastaların Varna ve Sinop benzeri bölgelere taşınması için orada iki ya da hiç olmaz ise bir büyük vapurun gerekliliği ve padişahın hizmetindeki hastaların bile varlıklarının (bedenlerinin) korunması için daha önce istenen eşyanın tekrar gönderilmesiyle iki bin çift tahta pabucunun gönderilmesi konusunu içine alan ve üçüncü kısımdaki şeyleri bile, daha önce gönderilen turşu ve sebzeler gibi şeylerin hızla gönderilmesi maddesini açıklayan, gelip mevcut olan vapurlarımızın önemli diğer işleri ile bilinen görevleri nedeniyle bunlardan devamlı olarak orada bulunmak üzere vapur ayrılmasına olanak olmayıp, fakat değerli askerlerin her durumda meydana gelen sağlık ve esenlik sebeplerinden gerekli olması nedeniyle Aralıkta oradan geçecek vapurlardan birisi Gözleve'ye uğrayarak orada bulunan hastaların hava değişikliği için uygun bölgeye taşınmasını mümkün olacağı gibi askerlerin bedeni sağlıkları için istenen şeylerin ayrıldığı ve gönderildiği ve sirke, turşu ve sebzeler gibi gerekliliği bildirilen şeylerden bir miktarı öncelikle gönderildiği, bir taraftan da gönderilmekte olduğu ve bu nedenle bir vapurun Aralıkta orada bulunan hastaların hava değişikliği için uygun bölgeye taşınması gereken durumda taşınmanın yapılması konusuna ilişkin yazı Kumandan Mareşal Ahmet Paşa'ya öncelikle yazılmak üzere bu maddenin Mareşal Kaptan Paşa'ya bildirilmesi gerektiği ve hekimlerce bildirilen tahta pabuçların gönderilmek üzere olduğu bildirilmiş ve gerekli durumun adı geçen kaptan hazretlerine bildirilmiş olduğu durumunun bildirilmesi]¹³

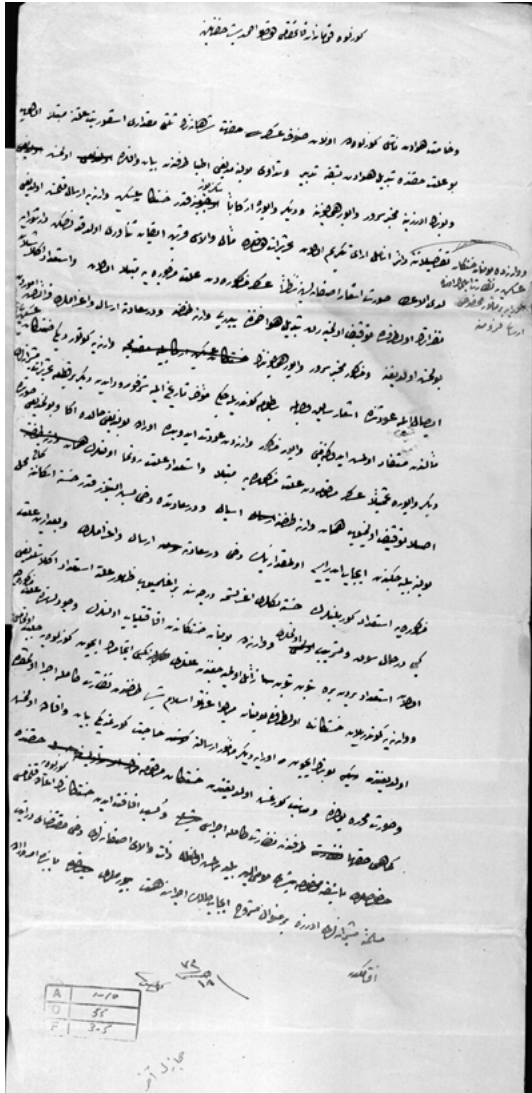
Resim 4. İstanbul'dan Ahmed Paşa'ya gönderilen yazı¹⁴

[Kaptan Paşa Hazretlerine

Gözleve'de bulunan askerlerde ortaya çıkan iskorbüt hastalığının ortadan kaldırılması hakkında hava değişikliğinin yararının denenmiş olmasıyla hastaları Varna ve Sinop gibi uygun bölgelere taşımak üzere oraya iki veya bir büyük vapurun gönderilmesi konusu padişahın orasunun Kırım Kumandanı Kaim Makam Ahmet Paşa Hazretleri tarafından yazı ile geri dönmüş olması ve bu durumun yüksek askeri meclise bildirilmesi ve padişahın adı geçen vapurunu barış gibi önemli şeyler ile bilinen görevleri nedeniyle bu vapurlardan devamlı olarak orada bulunmak üzere vapur ayırlamayacağı, Aralık'ta oradan geçecek vapurlardan birisinin Gözleve'ye uğrayarak orada bulunan hastaların uygun bölgelere taşınma işini yapmak üzere durum gerektirdiğinde padişahın söz edilen gezici gemisinin oraya gelmesi konusyla ilgili olarak dört bir tarafa ve Mısır Valilerinden Deniz Kuvvetleri Komutanı yüce Paşa Hazretlerine gönderdikleri değerli mektubun öncelikle vezire çıkarılması gerektiği belirtilmiş olmakla birlikte vezirden gelmiş olan ilgili emir olduğu, biliniyor ise komutana kadar bile geminin öncelikle seferlerinin yazı ile bildirilmesi hakkında Not: Bu gibi hastaların sağlık ve esenlikleri için sessizlik gerekir.]¹⁴

Belge 5

26 Ekim 1855 tarihli yazı İstanbul'dan Ahmed Paşa'ya gönderilmiştir. Gözleve'de bulunan askerlerin çoğunluğunun iskorbüt hastalığına yakalandığı, bunlardan 800 kadarının Varna'ya gönderildiği, bu askerlerin denetlenmesi için bir kişinin görevlendirilmesi ve Varna'daki hastanenin yeterli olmaması nedeniyle aralıklı olarak İstanbul'a gönderilmeleri emredilmektedir (Resim 5).¹⁵

Resim 5. İstanbul'dan Ahmed Paşa'ya Gönderilen 26 Ekim 1855 Tarihli Yazı¹⁵

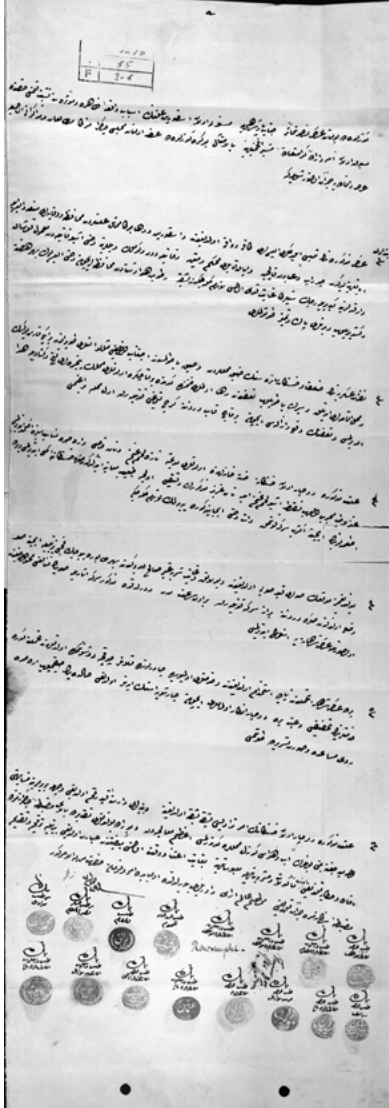
[Gözleve Komutanı Devletli Kaim Makam Ahmed Paşa Hazretlerine,

Tehlikeli havadan dolayı Gözleve'de bulunan askerlerin üçte biri iskorbüt hastalığına yakalanmış olup bu hastalık hakkında hava değişikliğinden başka önlem ve tedavi bulunamayacağı hekimler tarafından ifade edilmiş ve bildirilmiş ve bunun üzerine padişahın haberci vapuru ile diğer vapura sekiz yüz kadar hasta askerin bindirilerek Varna'ya gönderilmiş olduğunun ayrıntılarıyla anlatılması için ve Varna'da bulunan hasta askerleri denetlemek üzere Varna'ya uğramak ve kuvvetlenmiş, bilinci açılmış ve sefaletten kurtulmuş askerlerin gönderilmesinin saygıdeğer yüce mabeyinciye mektupla bildirilmesini övgüyle karşılamış ve sonuç yüksek askeri meclise yazı ile bildirildikten sonra nispeten daha önemsiz işlerle görevlendirilmiş olan söz edilen askerlerden adı geçen hastalığa yakalananlar ve yakalanmaya eğilimi olduğu anlaşılan erlerin o tarafta alıkonulmayarak hava değişikliği için aralıklı olarak Varna tarafına ve İstanbul'a gönderilmeleri kararına önem verildiği ve padişahın daha önce söz edilen haberci vapurunun Varna'ya götürdüğü hasta askerlerin Varna'ya ulaştırılmaları ve geri dönmelerine yazı ile bildirilen ..... gönderileceği..... tarihiyle gelişle onurlandıran ve kendilerine yazılmış olan diğer bir parça mektup da anlamında zıtlık vardı ki ..... sözü edilen vapur Varna'dan geri dönüp orada bulunduğu durumda ona ve bulunmadığı durumda da diğer vapura söz edilen hastalığa yakalanan ve yatkınlığı olan adı geçen askerlerin asla orada alıkonulmayıp hemen Varna tarafına yollanması ve İstanbul'da bile beş yüz ila altı yüz kadar hasta alabilecek yerler bulunabileceğinden gerekirse bu kadar hastanın İstanbul'a gönderilmesi ve burada yukarıda söz edilen hastalığa yatkınlığı görülenlerin hastalığın ortaya çıkması beklenmeden hastalık oluşmasına yatkınlık olduğu anlaşıldığı anda hemen gönderilmeleri düzenlenmekte ve Varna'da bulunan hastalardan iyileşmiş olanların vücutlarında adı geçen hastalığa yatkınlık birden bire ve tamamen ortadan kalkmayacağından hastalıkta ne gibi ..... için Gözleve'ye bildirilmesi ve Varna'ya gönderilebilen hastaların o tarafta bulunan saygıdeğer Yarbay İslam Paşa tarafından tam olarak idare edildiğinden bunun için oraya başka bir görevli gönderilmesine gerek olmadığı bildirilmiş ve ..... olan ve uygun görülüş olduğundan söz edilen hastalar hakkında olduğu gibi ..... tarafından tam

olarak gözetilmesi ..... iyileşen hastaların Gözleve'ye geri gönderilmesi konusuna ..... adı geçen paşaya kendileri düşmana seferde oldukları halde bildirilmiş ve gerekli bilgiler ışığında gereken durumda binalara ek duvarlar yapılması emredildi.26 Ekim 1855]¹⁵

Belge 6

21 Kasım 1854 tarihli yazı Dar-ı Şura (16 Dersaadet Tabibi) tarafından cepheye gönderilmiştir. İskorbüt hastalığının tedavisi yanında, askerlerin diğer hastalıklardan korunmaları için beslenme, giyecek, barınma, su dezenfeksiyonu konularında önerileri içermekle birlikte; hastalanan askerlerin bireysel özellikleri nedeniyle tedavi seçeneklerinin değişebileceği anlatılmaktadır (Resim 6.).¹⁶

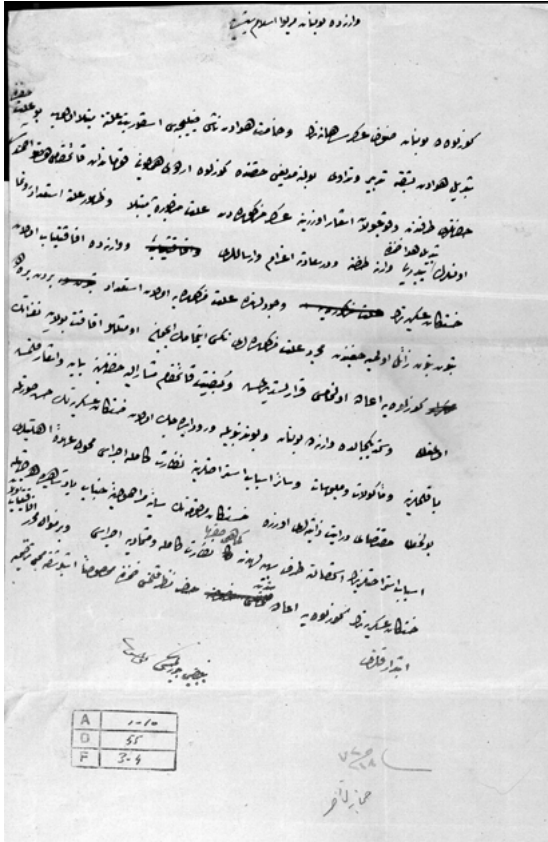
Resim 6. Dar-ı Şura (16 Dersaadet Tabibi) Tarafından Cepheye İskorbüt Tedavi ve Koruyucu Önerilerini İçeren 21 Kasım 1854 Tarihli Yazı¹⁶

[Gözleve'de bulunan yüce padişahın yardım sever değerli askerlerine yayılan iskorbüt hastalığının belli gerçekleri ve etkilerinin gerekli tespitleri hakkında geçmişte verilmiş olan emir ile bir kere Gözleve'de kararlaştırılan ..... meclisinde okunmuş ve defalarca konuşulmuş olmasıyla ifadelerin tekrar ortaya konulması konusunda karar verilmiştir, Şöyle ki;

1. Adı geçen askerler geriye çekildikleri halde bunun yeterli ve tam olmadığına ve iskorbüt ile buna benzer diğer hastalıklardan korunma ve esirgenmelerinin, istenilen elbise ve tören kıyafetlerinden, çorap ve yünlü kumaştan yapılmış küçük halı ve sağlamlaştırılmış ayakkabıların ve dayanıklı hale getirilmiş pantolon ve gömlek ve bunların da aynı kumaşlarından yapılmış kuşak ve sırtlarına giydirilecek şeylerin çok sağlam olması gerekeceğinden başka rutubetli hava ve kıştan korunmaları içinde elbiselerin her hafta diktirilmesi ve bunların tertemiz tutulmaları
2. Askerlerden er sınıfları ve hastalar gibilerin pek dar yerlerde ve sık yatırılmasından çekinileceği gibi, bu yatakların topraktan bir iki karış yüksekte ve oturma yerlerinden ayrı ve seyrek yatırılıp kötü kokudan kurtulmaları için günde birkaç kere buldukları yerin pencerelerinin açılması ile hava aldırılması ve kötü kokunun böylece uzaklaştırılarak giderilmesi için birkaç kap içine kireç kaymağı konularak o bölgeye bırakılması
3. Adı geçen hastalığa yakalanmış olan hastaların hastanelerinde oldukları sürece taze koyun eti ve has ekmek, ara sıra uygun sebze yedirilmesi daha önce denenmiş olup, fakat koyun eti ve söz edilen yapılan ekmeğin önce hekim tarafından kontrol edildikten sonra hastalara yedirilmesi, yemeklerin içine genellikle sirke konulması ve gerektiği halde et yedirilmesi gerekeceği,
4. Bulduğumuz yerin suları kuyu suyu olduğundan, bulanık ve içime son derece elverişsiz olduğundan her bir tabura büyük fıçı hazırlanarak içine bolca su konulduktan sonra içine biraz sirke konularak on saat süre ile bekletildikten sonra sözü edilen sirke marifetiyle suyun kötülüğünü yok olacağından bu işlem sonrasında askerlere kullanılması,
5. Bir de askerlerin kaldıracabileceğinden daha fazla iş verildiği ve görevi olmayıp çadırlarında kalanların daha çok düşündükleri ve dayanma gücüne göre görevlerini seçilmesi ve boş yere hastalığa yakalandıklarını reddetmemeleri için çarşıya inenler olduğu gibi, yola çıkmayıp ara sıra izin verilerek sevindirilmeleri
6. Adı geçen hastalığa yakalanan hastaların tedavi emirleri başka başka olduğuna ve kayıtlı olanların çoğunun kurtulduğu, bu nedenle birbirlerine benzeyen yanları olamayacağından dolayı, bunların en kısa sürede havası güzel yerlere götürülmesi ve burada buldukları takdirde bu mektubun maddelerinde anlatılan ve daha önce gelen mektuplarda anlatıldığı gibi yiyecekler, içecekler ve giyecek şeyler son derece özen ve dikkatle durulması konusunun oluşturulmasının belirtilmesi ve âlemi kayıtsız şartsız süsleyen Yüce Allahın emriyle ve bu durumdan dolayı hazırlanan emrin duyurulması. 21 Kasım 1854]¹⁶

Belge 7

22 Ocak 1856 tarihli yazı İstanbul'dan İslam Paşa'ya gönderilmiştir. Gözleve'de hastalanmış askerlerin cephe gerisine gönderilerek izinli sayılmaları, iyileşme dönemleri uzun süreceği için bu süre zarfında izinli sayılmaları, bu dönemde ihtiyaçları olan yiyecek ve eşyaların temini ve tam iyileştikten sonra cepheye geri gönderilmelerini emretmektedir (Resim 7).¹⁷

Resim 7. İstanbul'dan İslam Paşa'ya Gönderilen 22 Ocak 1856 Tarihli Yazı¹⁷

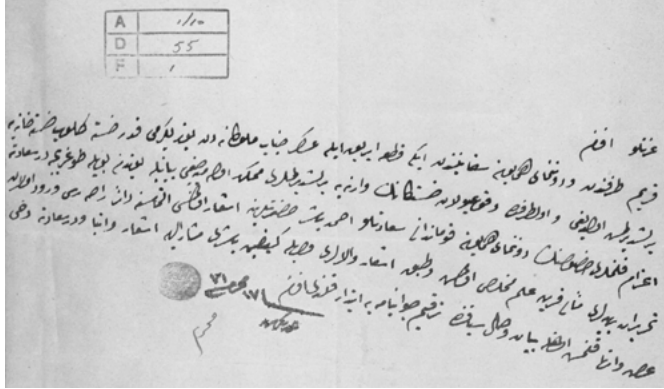
[Varna'da bulunan Tuğgeneral İslam Paşa'ya

Gözleve'de bulunan askerlerin sınıfları ve havanın tehlikeli olmasından dolayı birçoğu iskorbüt hastalığına tutulmuş olup bu hastalık hakkında hava değişikliğinden başka önlem ve tedavi bulunmadığı hakkında Padişah ordusu Gözleve kumandanı Yarbay Kaim makam devletli Ahmed Paşa hazretleri tarafından yazı ile bildirilmesi üzerine adı geçen askerlerden yukarıda söz edilen hastalığa tutulmuş ve baş gösteren bu hastalığa yatkınlık gösterenlerin hava değişikliği hakkında desteklenmeleri, Varna tarafına ve İstanbul'a gönderilmeleri ve Varna'da hastalıktan iyileşen hasta askerlerin vücutlarında adı geçen hastalığa yatkınlık birdenbire ve tamamen geçmeyeceğinden adı geçen hastalığın tekrar etmemesi için ayrılmış ve iyileşmiş olan askerlerin Gözleve'ye geri gönderilmesi kararlaştırılmış ve durum adı geçen Yarbay hazretlerine yazı ile bildirilmiş olmakla ve şu anda Varna'da bulunan ve bundan böyle gelecek olan hasta askerlerin iyi bir şekilde bakılmaları, yiyecekler ve giyecek gibi şeylerle gerekli dinlenmelerinin kontrolü arzu edilmekle, önemli görevlerle gönderilmiş bulunmakla beraber yukarıda sözü edilen hastalara anlayışla ve eşyaları konusunda yardım etme ve kolaylık gösterme, her türlü gerekli dinlenmelerinin sürdürülmesi padişahın kendileri tarafından (padişah) önemle gözlenmekte ve noksansız idare edilmesi ve danışılması ve kendilerinin imzası ile iyileşmiş olan hasta askerlerin Gözleve'ye geri gönderilmesi sırasındaki yolculuğun denetiminin sağlanması konusuyla ilgili olarak bu önemli ve zor işe çabucak başlandı. 22 Ocak 1856]¹⁷

Hastaların Sevkiyatına İlişkin Yazışmalar

Belge 8

10 Ekim 1854 tarihli yazı Ömer Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Kırım'da hastalanan 120 askerin Varna'ya yerleştirilmelerinin mümkün olmadığı ve bu kişilerin İstanbul'a gönderilmeleri, durumun Ahmed Paşa'ya bildirilmesi konusunu içermektedir (*Resim 8*).¹⁸

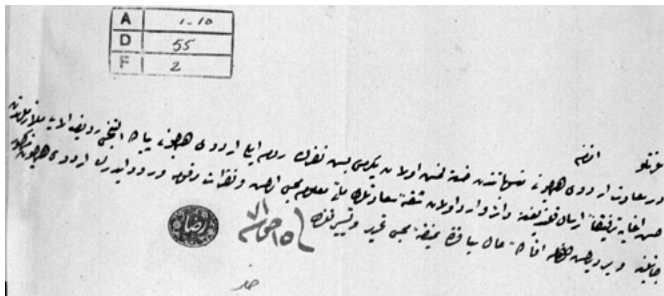
Resim 8. Ömer Paşa Tarafından İstanbul'a Gönderilen 10 Ekim 1854 Tarihli Yazı¹⁸

[Saygıdeğer Efendim,

Kırım tarafından, padişah donanmasının gemilerinden ayrılmış olan iki bölükle padişah hazretlerinin askerlerinden yüz yirmi kadar hastanın gelip hastaneye yerleştirilmiş olduğu ve o tarafta bulunan hastaların Varna'ya yerleştirilmelerinin mümkün olmayacağını bildirilmesi ile bundan böyle doğruca İstanbul'a gönderilmeleri konusunun donanma komutanı Kıymetli Ahmed Paşa'ya yazıyla bildirilmesinin istenmesiyle ilgili olarak deniz yoluyla limana gelmiş olan değerli mektupları sonucunda durumu öğrenmiş olan ben, tıpkı yazı ile bildirilmiş olan hastalıkla ilgili durum adı geçen yüce kişiye yazılarak haber verildi ve konunun İstanbul'a da aktarıldığı bildirildi ve durum sayılarla ifade edilerek çabucak cevap mektubu yazıldı efendim. 10 Ekim 1854, Ömer Lütfi]¹⁸

Belge 9

7 Kasım 1854 tarihli yazı Rıza Bey tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Hastalanan 25 askerin Rumeli ordusu teğmenlerinden Hasan Ağa'nın refakatinde sevk edildiği bildirilmektedir (*Resim 9*).¹⁹

Resim 9. Rıza Bey Tarafından İstanbul'a Gönderilen 7 Kasım 1854 Tarihli Yazı¹⁹

[Saygıdeğer Efendim,

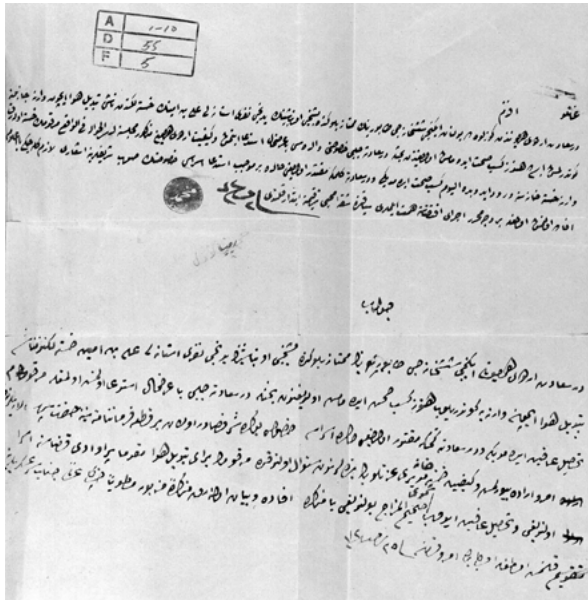
Padişahın İstanbul ordusunda görevli olup hastalanmış olan yirmi beş askerin padişahın Rumeli ordusu altıncı piyade destek alay teğmenlerinden Hasan ağanın yanına katılarak gönderildikleri konusuyla ilgili olarak gelen kıymetli tezkere sonucunda padişah ordusuna anılan tarafa yönelmeleri ve yukarıda söz edilen askerlere yetişmeleri bildirilmiş olup durumun anlatılması için bilgi verilerek konuyla ilgili mektup yazıldı ve gönderildi. 7 Kasım 1854, Rıza]¹⁹

Belge 10

14 Ekim 1855 tarihinde Muhammed Bey tarafından İstanbul'a yazılan ve İstanbul'dan 6 Kasım 1855 tarihinde cevaplanan yazıda; Gözleve'de bulunan bir askerin hastalık dolayısıyla Varna'ya gönderildiği, İstanbul'a sevk edilemediği ve durumunun annesine bildirilmesi istenmektedir. Cevap yazısında ise ilgili talebin yerine getirildiği ve askerin geçen süre zarfında iyileştirildiği bildirilmektedir (Resim 10).²⁰

Belge 11

6 Kasım 1855 tarihli yazı Ahmed Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Hasta askerlerin Varna'ya ve Batum'a sevkini sağlanması hususundadır (Resim 11).²¹

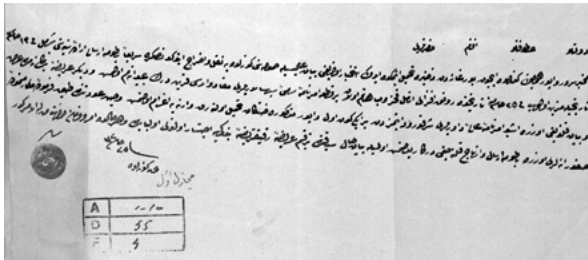
Resim 10. Muhammed Bey Tarafından İstanbul'a 14 Ekim 1855 Tarihinde Gönderilen ve İstanbul'dan 6 Kasım 1855 Tarihinde Cevabı İçeren Yazı²⁰

[Kıymetli Efendim,

Padişah ordusundan Gözleve'de bulunan ikinci topçu taburunun seçkin bölüğünde beşinci onbaşının yedinci askeri İstanbullu Ali bin Emin'in hastalığından dolayı hava değişikliği-istirahat için Varna tarafına gönderilmiş ise de henüz iyileşmemiş olduğu konusunun İstanbul'a bildirilmesi konusunu annesi dilekçe ile bildirmiş ve durum ordunun sözü geçen meclisine bildirilerek sözü geçen kişinin gerçekten Varna hastanesine gelerek henüz iyileşemediği ve İstanbul'a gelmeye gücünün yetmeyeceği için gönderilen dilekçe gereği yüksek makama bildirilmesinin lazım olduğunun yazılı olarak bildirilmesiyle ilgili olarak gereken çalışmanın yapılması ve durumu annesine bildiren bir mektup yazılmasına karar verildi. 14 Ekim 1855, Muhammed

Cevap

Padişah ordusundan Gözleve'de bulunan ikinci topçu taburunun çok seçkin bölüğünde beşinci onbaşının yedinci askeri İstanbullu Ali bin Emin'in hastalığından dolayı hava değişikliği-istirahat için Varna'ya gönderilip henüz iyileşmemiş olduğu konusunun İstanbul'a dilekçe ile bildirmiş olmakla birlikte adı geçen kişinin iyileşemediği ve İstanbul'a gitmeye gücünün yetemeyecek olduğu halde konusu bu defa Yüce başkomutan tarafından gönderilen bir dizi emirle birlikte alınmış ve durum hastane müdürü ve diğer görevlilere sorularak adı geçen kişinin bir ay hava değişimi için önce Peravadi kazasına gönderildiği ve şimdi gayet iyi olduğu bildirilerek adı geçen kişiye durumun anlatıldığı bir yazı zarflanarak emir gereği başkomutana sunulmuştur. 6 Kasım 1855]²⁰

Resim 11. Ahmed Paşa Tarafından İstanbul'a Gönderilen 6 Kasım 1855 Tarihli Yazı²¹

[Saygıdeğer Efendim Hazretleri,

Padişahın haberci vapuru Gözleve'ye götürmek üzere tahıl yüklemekte idi ki padişahın 4 Kasım 1855 tarihindeki yükünü Gözleve'ye taşıyıp çıkardıktan sonra çabucak Batum'a gitmesi haberinin bildirildiği emri alınmış olup, sadrazamlıktan gelen bu emir alınmadan iki gün evvel 18 Kasım 1855 tarihinde yüce başkomutanın bir dizi emirleri ve izinleri alınmış olup sözü edilen vapura hastalar yüklenerek Varna'ya gönderilmiş olup alınan emre uygun olarak Batum'a gönderileceği ve yükünü boşaltacağı emri alınmış olmakla durumu anlatan bir istirahatnamenin yazılması ..... ve bu konuda gerekli emir ve ferman, emir sahibi kimsenindir. 6 Kasım 1855 Ahmed, Gözleve adedi]²¹

SONUÇ

Belgelerden askerlerin sağlığına ve tedavilerine çok önem verildiği anlaşılmaktadır. Cephede tedavi edilemeyenlerin en yakın hastanelere taşınması, hastalıkları süresince yatarak dinlenmeleri sağlanmış, zor hava koşulları ile baş edebilmeleri için gerekli giyecek yardımı yapılmıştır ve özellikle beslenmeleri konusuna önem verilmiştir. Belgelerde yer alan öneriler zamanın koşulları ve olanakları göz önüne alındığında iskorbütü tedavi edici ve önleyici niteliktedirler. Vitamin eksikliğinin ne olduğunun bilinmediği bir dönemde önerilen gıdaların C vitaminince zengin olması, adı konulmamış olsa bile hastalığın beslenme yetersizliğine bağlı olduğu bilincinin varlığını göstermektedir. Öte yandan özellikle halk sağlığına yönelik koruyucu uygulamaların önerilmesi hastalığın bulaşıcı olduğu görüşünün yaygın olduğunu düşündürülebilir. Ancak bu öneriler aslında Kırım Savaşı'nda savaş yaralarından çok ölüme neden olan kolera gibi diğer salgın hastalıkların da yayılımını önlemede rol oynamış olabilir. Sonuç olarak, Osmanlı Etıbbası hastalığının tedavisinde ve koruyucu önlemlerde doğru ve etkili bir yol izlediği söylenebilir.

Bilgi: 20-24 Mayıs 2008'de Konya'da yapılan 1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10.Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Aypay Aİ. Mehmet Emin Vahid Paşa'nın eserlerinde batı kökenli kelimeler. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi [The borrowed words from European languages in the works of Mehmet Emin Vahid Paşa, Journal of Turkish World Studies]. 2005;5(2):179-184.
2. Reuler JB, Broudy VC, Cooney TG. Adult scurvy. JAMA 1984;253:805-807.
3. Bown SR. Scurvy: How a surgeon, a mariner, and a gentleman solved the greatest medical mystery of the age of sail. Thomas Dunne Books, St. Martin's Press, New York, 2003. ISBN: 0-312-31391-8.
4. Fain O, Mathieu E, Thomas M. Scurvy in patients with cancer. BMJ 1998;316(7145):1661-1662.
5. Baysal A. Beslenme [Nutrition]. Hatipoğlu Yayınevi, Ankara. 1999. pp:152-240.
6. Torun S. Kırım Savaşında Hasta Bakımı ve Hemşirelik, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi, Etik ve Deontoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi (yayınlanmamış), Adana, 2008. pp:90-92;132-161.
7. Torun S, Kadioğlu S, Uzel İ, Yılmaz N. Kırım Savaşı'nda İskorbüt İletti. 1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10.Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, Konya, 2008:792-810.
8. Develi H. Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I. [Guide of Ottoman Turkish I] Genel Dağıtım Kitabevi, İstanbul, 2005.
9. Develi H. Osmanlı Türkçesi Kılavuzu II. [Guide of Ottoman Turkish II] Genel Dağıtım Kitabevi, İstanbul, 2005.
10. Devellioğlu F. Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat [Ottoman – Turkish Encyclopaedic Lexicon], Aydın Kitabevi, Ankara, 2002.
11. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:3.
12. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:3/1.
13. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:3/2.
14. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:3/3.
15. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:3/6.
16. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:3/4.
17. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:3/5.
18. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:4.
19. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:5.
20. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:1.
21. ATASE arşivi, Klas.1/10,Dosya:55,Fihrist:2.

BİTKİ UÇUCU YAĞLARININ KULLANIM ALANLARI VE MUHTEMEL GENETİK ETKİLERİ

Using Fields of Plant Essential Oils and Potential Genetic Effects

Elif A. Erdoğan¹

¹Research Assistant, Mersin University Faculty of Science and Letters, Dept. of Biology

ÖZET

Bitki uçucu yağları yıllardan beri, antimikrobiyal, antioksidan, anti-inflamatuvar, karminatif, antispazmik, simulatif olarak kullanılmaktadır. Son yıllarda uçucu yağların mutajenik ve antimutajenik aktivitesi, kanserin de dahil olduğu bir çok hastalığın tedavisinde ve önlenmesinde potansiyel kullanım alanına sahip olduğu bulunmuştur. Uçucu yağların bu aktivitesinin hangi mekanizmaların belirlediği ile ilgili çalışmalar bu derleme ile özetlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antimutajenik etki; Mutajenik; Uçucu yağlar.

ABSTRACT

Since the years, the essential oils of the plants have been commonly used for antimicrobial, antioxidant, anti-inflammatory, carminative, spasmolytic and sedative. Recently, their mutagenic and antimutagenic activity have been found potentially useful in the prevention and therapy of several diseases, including cancer. It has been argued which mechanisms cause mutagenic and antimutagenic activity of the essential oils in the procaryotic and eucaryotic cells. In this review, the recent some works on this subject have been summarized.

Keywords: Antimutagenic activity; Essential oils; Mutagenic.

GİRİŞ

Eterik veya esansiyel yağlar olarak da bilinen bitki uçucu yağları bitki kimyasının önemli bileşenleridir. Bitki hücrelerinde hormonların yapısını oluşturmakla birlikte, hücreler arası bilgi taşınmasında ve bitkilerin savunma mekanizmalarında rol oynamaktadırlar. Orta çağlardan beri, bakterisidal, virusidal, fungusidal, antiparasidal, insektisidal olarak tıbbi ve kozmetik uygulamalarla kendini göstermiş, son yıllarda ise farmakolojide, gıda ve temizlik endüstrilerinde yoğun biçimde kullanılır olmuştur.^{1,2}

Bitkilerden veya bitkisel droglardan elde edilen esansiyel yağlar hücre membranından kolaylıkla geçebilir ve deriden ve akciğerlerden de kolaylıkla absorbe olabilirler. Ayrıca vücuda ilaç veya gıda katkı maddeleri olarak alınan uçucu yağların farmasötik değeri oldukça yüksek olup biyolojik aktivasyonları merak konusudur. Uçucu yağların temel bileşenleri olan terpenler ve terpenoidler; monoterpenler, seskiterpenler, triterpenler, alkoller, eterler, aldehitler, esterler ve ketonlardan oluşurlar.³ Bu doğal bileşenler, kanserin de dâhil olduğu birçok hastalığın tedavisinde potansiyel bir kullanım alanına sahiptirler.⁴

Lokman Hekim Journal, 2012;2(2):21-24

Received: 17.01.2012; Accepted: 07.03.2012

Correspondence Author: Elif A. Erdoğan, Mersin University Faculty of Science and Letters, Dept. of Biology, Mersin-Türkiye

eliferdogan81@gmail.com

Son yıllarda mutasyon kaynaklı hastalıklar ve kanser vakalarındaki artış, antikarsinojen ve antimutajen maddelerin araştırılmasını zorunlu hale getirmiştir.⁵ Özellikle sentetik gıda katkı maddelerinin yerine geçebilecek olan uçucu yağların antimikrobiyal, mutajenik ve antimutajenik yönden araştırılması önem kazanmaktadır.^{6,7} Özellikle birçok ülkede ruhsatsız satışı yapılan ve denetimi yetersiz olan bitki uçucu yağlarının gizli mutajenik, karsinojenik ajan olabileceği ile ilgili çok az bilgi vardır.⁸ Her mutajen ajan kansere neden olmasa da mutajenite ve karsinojenite arasındaki olası paralel ilişki ve mutasyon analizleri çağımızın hastalığı olan kanser araştırmalarında öncül çalışmalar arasına girmektedir.^{9,10}

Mutajenitenin değerlendirilmesinde deney hayvanlarıyla yapılan tümör indikasyonu gibi uzun süreli testlerin yerine kısa zamanda sonuç alınabilen testler yaygın olarak kullanılmaktadır. *Bacillus subtilis* rec yöntemi, Ames testi, *Neurospora crassa* testi, *Salmonella typhimurium* TA1535/pSK1002 umu test, *Drosophila melanogaster* mutajenite testi bunlardan bazılarıdır.¹¹⁻¹³

MUTAJENİK VE ANTİMUTAJENİK ETKİ

Mutajenik etki, genetik materyalde herhangi bir kimyasal ajan tarafından veya kendiliğinde oluşan kalıcı baz değişimleridir; mutasyona sebep olan ajanlar ise mutajenlerdir. Çevremizde maruz kaldığımız X ışınları, gama ışınları ve radyasyon kaynakları dışında gıda veya ilaçlarla aldığımız sentetik ve doğal ajanlar mevcuttur. Yapılan birçok çalışma uçucu yağların ve bileşenlerinin çoğunlukla mutajen etki göstermediği yönündedir.^{2,14} Beric ve arkadaşları *Ocimum basilicum* L. uçucu yağı ve yağın temel bileşeni olan linalool'ün *Salmonella/microsome* ve *Escherichia coli* WP2 suşları üzerinde mutasyona neden olmadıklarını belirtmişlerdir.¹⁵ Ames testi ile çalışmada, *Melissa officinalis* L., *Ocimum basilicum* L., *Hyssopus officinalis* L., *Lavandula angustifolia* Mill., *Origanum vulgare* L., *Salvia officinalis* L., *Thymus vulgaris* L., mutasyon analizlerinin negatif olduğu gösterilmiştir.⁷ Bu bitkilerin ekstraktları halk arasında gaz giderici, balgam söktürücü, sakinleştirici, enfeksiyon önleyici olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, halk arasında fesleğen olarak bilinen *Ocimum basilicum* uçucu yağının güçlü böceksavar ve antifungal özelliği vardır. *Melissa officinalis* uçucu yağının ise Alzheimer ve tümör oluşumunun inhibisyonunda kullanılabileceği belirtilmiştir. Geleneksel kullanımı ve endüstriyel önemi yüksek olan bu bitkilerin genler üzerinde bir mutasyon etki oluşturmaması kullanımının güvenilirliğini arttırmaktadır.^{16,17} Daha az sayıda da olsa uçucu yağların mutasyon etkilerinin olduğunu gösteren çalışmalar vardır.¹⁸ Uçucu yağın içerisinde yüzlerce çeşit madde vardır ve bunların herhangi birinin ya da hepsinin birbirleriyle etkileşimi ile mutajenik etki oluşabilmektedir.¹⁹ *Mentha spicata* L. (Menton) ve *Pinus sylvestris* L. (pine) bitki uçucu yağları birçok ülkede güvenliği kontrol edilmeden yiyecek ve içeceklerde, deterjanlarda, kozmetikte, sabunlarda koku katkı maddesi ve tarımda böceksavar olarak kullanılmaktadır. *Mentha spicata* L. (Menton) ve *Pinus sylvestris* L. (pine) uçucu yağlarının genotoksik etkileri somatik mutasyon-rekombinasyon testi (SMART) ile araştırılmış ve sırasıyla *Drosophila melanogaster* ve insan lenfosit hücreleri üzerinde mutasyon etkisi olduğu saptanmıştır.^{8,20} Uçucu yağ bileşenlerinden karvakrol, timol ve sinnamaldehit maddeleri Ames mutajenite testi ile araştırılmıştır. Sonuçta, toksik olmayan dozlarda, bu maddelerin zayıf mutajen olabileceği vurgulanmıştır.²¹

Doğal ajanların mutajen etkilerinin dışında antimutajen etkilerinin de olabileceği bilinmektedir. **Antimutajenite** özelliğe sahip ajan, mutajen maddenin aktivasyonunu inaktif hale getiren ya da genler üzerindeki mutasyonu değiştirebilen maddelerdir. Antimutajenler etki şekillerine göre **desmutajenler** ve **biyoantimutajenler** olarak ayrılmaktadırlar. Mutajen ajanların hücreye girişini bloke eden, yani DNA'nın yapısına dâhil olmadan onları inaktif hale getiren antimutajenik maddeler **desmutajenler** olarak tanımlanmaktadır.²² Martino ve arkadaşları *Origanum vulgare* L. (oregano) uçucu yağının *Salmonella typhimurium* TA98 ve TA100 suşları üzerinde mutajenik aktivite göstermediğini tespit etmişlerdir. Ancak daha önceki çalışmalarda oregano uçucu yağ bileşeni olan saf karvakrolün, çalışılan konsantrasyonda mutasyon etkisi bilindiğinden, oregano uçucu yağındaki diğer bileşenlerin karvakrolü inhibe ettiği yani; desmutajen etki gösterdikleri sonucuna varılmıştır.⁷ Bir diğer antimutajenik etki ise **biyoantimutajenik** etkidir. Mutajenin DNA'nın yapısına katılmasından sonra DNA replikasyonu ve DNA tamir mekanizmalarının işleyişini düzenleyerek mutajenezisi azaltan maddeler söz konusudur. Biyoantimutajenler, DNA polimeraz I ve DNA polimeraz III sentezini arttırarak ve "hata eğilimli-DNA tamir mekanizması"nı (SOS) engelleyerek etki gösterirler.²² Hata eğilimli-DNA onarımı, *Escherichia Coli*'de UV radyasyonu ile DNA'da oluşabilecek ciddi hasara karşın, hayatta kalma pahasına replikasyonun devamına olanak veren ve hatalı baz eşleşmesine neden olan replikasyon sürecidir. Monoterpen bileşiklerince zengin *Salvia officinalis* L. (sage) uçucu yağının antimutajenitesi

UV-uygulanmış ve uygulanmamış *E.coli* hücreleri üzerinde araştırılmıştır. Sonuçta, her iki plakta da hücre sayılarının birbirlerine benzer olduğu belirlenmiştir. Çalışmada monoterpenerin DNA tamir sistemini düzenleyerek etki gösterdikleri (biyoantimutajenik) sonucuna varılmıştır.²³

Prokaryotik ve ökaryotik hücre sistemlerinde doğal bileşiklerin antimutajenik etkisi çoğunlukla onların antioksidan ya da antimetabolik aktiviteleriyle ilgilidir. Mutajenlerle direk reaksiyona geçerler ya da metabolizma sonucu oluşan serbest radikallere müdahale ederler. Uçucu yağların gıdalarda, parfümlerde ve ilaçlarda katkı maddesi olarak kullanılması, maruz kalınan mutajenlere karşı bir antimutajen (antikarsinojen) etki oluşturabileceği sonucunu doğurmuştur. *Matricaria chamomilla* L. (chamomile) ve *Salvia stenophylla* Burch.ex Benth (Salvia) uçucu yağları yüksek oranda α -bisabolol (BISA) bileşeni içerirler. Endüstriyel uygulamalarda özellikle dermatolojik ürünlerde BISA ve chamomile yaygın olarak kullanılır. Vücut kremlerinde, deodorantlarda, traş losyonlarında, makyaj malzemelerinde katkı maddesi olarak bulunurlar. Bu bitkilerin uçucu yağlarından diare tedavisi amacıyla, iltihap önleyici ve adet ağrılarını dindirici etkisinden geleneksel tıpta ve ilaç üretiminde faydalanılmaktadır. *Matricaria chamomilla* L., *Salvia stenophylla* Burch.ex Benth. ve birçok bitki uçucu yağında bulunan α -bisabolol bileşiğinin aflatoxin B1 mutajenine karşı inhibisyon etki gösterdiği Ames testi ile belirlenmiştir.^{24, 25} Benzer bir çalışmada *Curcuma longa* L. bitkisinin temel bileşeni olan turmerik yağının ve *Teucrium ramosissimum* uçucu yağının Ames test uygulamalarında sodyum azid mutajenine maruz kalan *Salmonella typhimurium* TA98 ve 100 hücreleri üzerinde koruyucu etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca *C. longa* L. bitkisinden elde edilen turmerikçe zengin kurkumin maddesinin kuvvetli antioksidan olduğu belirtilmiştir. Hindistan'da çok zengin bir tarihi olan kurkumin, Ayurveda tıbbında (Alternatif Antik Hint Tıbbı) gıda koruyucusu ve renklendirici madde olarak yüzyıllardır kullanılmaktadır. Farmakolojide ise turmerik maddesinin eklem iltihabı, hiperkolesterolemi, sindirim güçlüğü ve karaciğer hastalıklarını önleyici etkisi olduğu belirtilmiştir. Yüksek antiülser, antitümör ve antimikrobiyal özelliği ile bilinen *T. ramosissimum* uçucu yağı ile yapılan çalışmada bitkinin mutajen ve antioksidan etkisinin görülmemesi ancak antimutajen etkisinin belirlenmesi, kemoprevansiyon ve terapi araştırmalarına ışık tutmaktadır.^{26, 27} Bu ve benzeri birçok araştırma, uçucu yağların antimutajenik özelliklerinin monoterpener, polyfenoller, triterpenoidler gibi birçok yapısal bileşenin hücresel etkilerinin ayrıntılarıyla ortaya çıkarılmasına bağlı olduğunu öngörmektedir.^{15, 23}

Yapılan çalışmalar, kompleks karışımlardan oluşan uçucu yağların biyolojik aktivitelerinin, bileşiklerinin sinerjistik etkilerinin bir sonucu olduğunu göstermektedir. Öyle ki, karvakrol, timol, linalol, nerol gibi ana bileşenlerin uçucu yağın biyoaktivitesinde önemli rol oynadığı, ancak aktivasyonun bu bileşenlerle birlikte bulunan diğer minör bileşikler ile olan etkileşimin bir sonucu olduğunu göstermektedir.² Bu durum mutasyon/antimutasyon analizlerinin birlikte yapıldığı çalışmalarda göze çarpmaktadır. *Salvia officinalis* L. (sage) uçucu yağının ana bileşenini oluşturan monoterpener olan $\rho + \beta$ thujone, 1,8-cineole, limonen ve kamfor maddelerinin ayrı ayrı hiçbirinde mutajenik özellik tespit edilememiştir. Diğer yandan, aynı bileşiklerin antimutajenite testleri pozitif sonuç vermiş ise de aralarından sadece kamfor, antimutajenik etki göstermemiştir. Oysaki tüm bileşenleri barındıran *Salvia officinalis* L. uçucu yağının, mutajenik olmayıp antimutajenik potansiyeli ile değerlendirilmesi bileşenlerin bir arada bulduklarında sinerjik bir etki oluşturduklarının kanıtı olmuştur.²³

Antimutajenik aktivitenin mutajen ve uçucu yağ arasındaki bir interaksiyondan, bakteri hücre membranı permeabilitesinde oluşan modifikasyonlardan ya da DNA onarım sistemini etkileyen mutajen ile ilgili hücresel mekanizmadan ileri gelebileceğini belirten görüşler vardır.²⁶ Sonuç olarak, tüm bu çalışmalar uçucu yağların kalıtsal ve kalıtsal olmayan birçok hastalıkların önlenmesi ve tedavisinde umut vaat etmekte ve çözüm üretmektedirler.

TARTIŞMA

Çok sayıda endüstriyel kullanım alanı olan uçucu yağların, yüzyılımızda çözümlenemeyen birçok hastalığın tedavisi için umut olduğu ve üretilen sentetik birçok maddenin yerine geçebilen potansiyel bir kaynak olduğu açıktır. Bitki uçucu yağlarının çoğunda mutajen etkinin görülmemesi sonucu gıdalarda koruyucu olarak kullanılması açısından güven oluşturmaktadır.^{2, 3} Ancak gıdalar ile birlikte alınan uçucu yağların ilaçlar ile etkileşimi farklı kimyasal reaksiyonlara neden olacağından daha detaylı araştırmalara da gereksinim vardır. Antimutajen bir madde, mutajen bir maddenin DNA molekülüne verdiği zararları nasıl baş edebilmektedir? Jayaprakasha ve çalışma arkadaşlarının

araştırması, *Curcuma longa*'daki antioksidan özelliğın antımutajenik özellikle paralellık gösterdiğini ifade etse de *Teucrium ramosissimum* uçucu yağının antımutajenik olması fakat antioksidan özellik göstermemesi antımutajenitede farklı mekanizmaların da olduğuna işaret etmektedir.^{14,27} Çalışmalar farklı bitkilerde farklı antımutajenik mekanizmaların olduğunu göstermektedir. Bu durum bitki uçucu yağlarının biyoaktivitelerinin uçucu yağın çeşidine, ekolojisine, konsantrasyonuna bağlı olarak değişebileceğinin bir göstergesidir. Ancak mekanizmanın aydınlatılabilmesi için genotoksik testlerle karşılaştırılan daha fazla sayıda mutasyon/antımutasyon analizlerine ihtiyaç bulunduğuna gerçeğine yeniden dikkatlerimiz çevrilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Çelik E, Çelik GY. Bitki Uçucu Yağlarının antimikrobiyal özellikleri. Orlab On-Line Mikrobiyoloji Dergisi 2007;5(2):1-6.
2. Bakkali F, Averbeck S, Averbeck D, Idaomar M. Biological effects of essential oils- A review. Food and Chemical Toxicology 2008;46:446-475.
3. Cowan MM. Plant products as antimicrobial agents. Clinical Microbiology Reviews 1999;12(4):564-582.
4. Sotto AD, Evandri MG, Mazzanti G. Antimutagenic and mutagenic activities of some terpenes in the bacterial reverse mutation assay. Mutation Research 2008;653:130-133.
5. Dalouh A, et al. Genotoxicity and antigenotoxicity studies of commercial *Argania spinosa* seed oil (argan oil) using the wing somatic mutation and recombination test in *Drosophila melanogaster*. African Journal of Food Science 2010;4(7): 434-439.
6. Kılıç A. Bitkisel kaynaklı bazı uçucu yağ ve monoterpenlerin olası genotoksik etkilerinin araştırılması, Anadolu Üniversitesi Biyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
7. Martino LD, Feo VD, Nazzaro F. Chemical composition and *in Vitro* antimicrobial mutagenic activities of seven Lamiaceae essential oils. Molecules 2009;14:4213-4230.
8. Lazutka JR, Mierauskiene J, Slapsyte G, Dedonyte V. Genotoxicity of dill (*Anethum graveolens* L.), peppermint (*MenthaXpiperita* L.) and pine (*Pinus sylvestris* L.) essential oils in human lymphocytes and *Drosophila melanogaster*. Food and Chemical Toxicology 2001;39:485-492.
9. Ong T, de Serres FJ. Mutagenicity of chemical carcinogens in *Neurospora crassa*. Cancer Research 1971;32:1890-1893.
10. Loh DSY, Er HM, Chen YS. Mutagenic and antimutagenic activities of aqueous and methanol extracts of *Euphorbia hirta*. Journal of Ethnopharmacology 2009;126:406-414.
11. Şen G. *Bacillus subtilis* ve *Neurospora crassa* suşları ile bazı benzoksazol türevlerinin mutajenik potansiyellerinin karşılaştırılması, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
12. Miyazawa M, Hisama M. Suppression of chemical mutagen-Induced SOS response by alkylphenols from Clove (*Syzygium aromaticum*) in the *Salmonella typhimurium* TA1535/pSK1002 *umu* test. J. Agric. Food Chem 2001;49:4019-4025.
13. Patenkovic A, Stamenkovic-Radak M, Banjanac T, Andjelkovic M. Antimutagenic effect of sage tea in the wing spot test of *Drosophila melanogaster*. Food and Chemical Toxicology 2009;47:180-183.
14. Beric T, et al. Protective effect of Basil (*Ocimum basilicum* L.) against oxidative DNA damage and mutagenesis. Food and Chemical Toxicology 2008;46:724-732.
15. Evandri MG, et al. The antimutagenic activity of *Lavandula angustifolia* (lavender) essential oil in the bacterial reverse mutation assay. Food and Chemical Toxicology 2005;43:1381-1387.
16. Adıgüzel A, et al. Antimicrobial Effects of *Ocimum basilicum* (Labiatae) Extract. Turk J Biol 2005;29:155-160.
17. Bağdat RB, The Essential Oil of Lemon Balm (*Melissa officinalis* L.), Its components and Using Fields. J. of Fac. Of Agric. OMU 2006;21(1):116-121.
18. Korkmaz B. Bazı 2-sübstitüe Perimidin Bileşiklerinin mutajenik aktivitelerinin Ames mutajenite testi ile belirlenmesi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
19. Mezzoug N, et al. Investigation of the mutagenic and antimutagenic effects of *Origanum compactum* essential oil and some of its constituents. Mutation Research 2007;629:100-110.
20. Franzios G, et al. Insecticidal and genotoxic activities of Mint essential oils, J. Agric. Food Chem., 1997, 45: 2690-2694.
21. Stammati A, et al. Toxicity of selected plant volatiles in microbial and mammalian short-term assays. Food Chem Toxicol 1999;37:813-823.
22. Özbek T. Doğu Anadolu tıbbi bitkilerine ait bazı türlerin Ames/Salmonella Mikrozom testi kullanılarak antımutajenik özelliklerinin saptanması, Atatürk Üniversitesi Biyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006.
23. Vukovic-Gacic B, et al. Antimutagenic effect of essential oil of sage *Salvia officinalis* L. and its monoterpenes against UV-induced mutations in *Escherichia coli* and *Saccharomyces cerevisiae*. Food and Chemical Toxicology 2006;44:1730-1738.
24. Gomes-Carneiro MR, Dias DMM, De-Oliveira ACAX, Paumgarten FJR. Evaluation of mutagenic and antimutagenic activities of α -Bisabolol in the *Salmonella*/Microsome Assay. Mutation Research 2005;585:105-112.
25. Bakkali F, et al. Antigenotoxic effects of three essential oils in diploid yeast (*Saccharomyces cerevisiae*) after treatments with UVC radiation, 8-MOP plus UVA and MMS). Mutation Research 2006;606:27-38.
26. Jayaprakasha GK, Jena BS, Negi PS, Sakariah KK. Evaluation of antioxidant activities and antimutagenicity of Tumeric oil: A byproduct from Curcumin production. Z. Naturforsch 2002;57:828-835.
27. Sghaier MB, et al. Antimutagenic and antioxidant potentials of *Teucrium ramosissimum* essential oil. Chemistry Biodiversity 2010;7:1754-1764.

FİLATELİDE DİOSKORİDES

Dioskorides in Philately

Ahmet Doğan Ataman¹

¹Dentist

ÖZET

Anazarbalı Dioskorides, İlkçağ'ın sonunda yaşamış, tıp ve botanik tarihinde yer almış önemli bir şahsiyettir. Bitkisel ilaçlar ve tıbbi maddelerle ilgili bir ansiklopedi yazmıştır. Bu çalışmada filatelik materyalde Dioskorides temalı ürünlerden bahsedilecektir. Bu amaçla filateli dünyasının en saygın kaynakları olan Michel ve Scott (filateli) katalogları taranarak dünyanın çeşitli ülkelerinde Dioskorides ile ilgili neşrolan dokuz adet filatelik malzeme bulunmuştur.

ABSTRACT

Pedanius Dioscorides, famous physician, pharmacologist and botanist was a native of Anazarbus (in Anatolia, near Adana). He wrote an encyclopedia about herbal medicine and related medicinal substances. This article describes Dioscorides in philately. Therefore we used Michel and Scott the world's most respected sources of philately. We found nine philatelic materials in various countries of the world about him.

Anahtar Kelimeler: Dioskorides; Filateli

Keywords: Dioscorides; Philately

GİRİŞ

Anazarbalı Dioskorides, İlkçağ'ın sonunda yaşamış, tıp ve botanik tarihinde yer almış önemli bir şahsiyettir. Filateli dünyasının en saygın kaynakları olan Michel ve Scott (filateli) katalogları taranarak dünyanın çeşitli ülkelerinde Dioskorides ile ilgili neşrolan dokuz adet filatelik malzeme bulunmuştur.

Roma'nın botanik ve eczacılık merkezi Tarsus'ta eğitimini tamamlayan MS I. yüzyılda yaşayan Anazarbalı Dioskorides, Roma imparatorları Claudius'un ve Neron'un ordusunda hekimlik yapmış ve bitkilerin sınıflandırılmasını ilk defa ele almış bir âlimdir. Onun çalışmaları yüzyıllar boyu büyük etki yaratmıştır. XVI. yüzyılda modern botaniğin temelleri atılırken bile onun "Materia Medica" adlı beş ciltten oluşan eserinden yararlanılmıştır.

Eserinde bitkilerin özel adları, yetiştiği bölgeler, tıbbi özellikleri ve yararlılığı hakkında açıklamalar yer alır. Ayrıca yapıtının resimli olması onu daha da kıymetlendirmektedir. Eserinin oldukça kapsamlı olmasının nedeni imparatorluk ordusuyla beraber değişik bölgelerde bulunması ve buralarda bulunan bitkileri incelemesinden dolayıdır. Bir diğer önemli olay Dioskorides'in 813 bitkisel drogun yanında 101 hayvansal ve 102 madensel droga da eserinde yer vermiş olmasıdır.

Lokman Hekim Journal, 2012;2(2):25-28

Received: 21.03.2012; Accepted: 07.04.2012

Correspondence Author: Ahmet Doğan Ataman, Dentist.

drataman@hotmail.com

FİLATELİDE DİOSKORİDES

Yemen, Cezayir ve St. Tome'den çıkan pullarda Dioskorides'in kendisi yer alırken, diğer pullarda ise adını taşıyan tıbbi bitkiler bulunmaktadır (Tablo 1). 1967 yılına ait Yemen ve 29 Temmuz 1963'te tedavüle çıkan Cezayir pullarında görülen minyatür Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki A.2127 katalog numaralı Kitab al-Haşayiş tercümesinde yer almaktadır (*Resim 1-3*).

Fransa'nın denizaşırı sahip olduğu topraklardan Pasifik Okyanusu'nda bulunan Wallis ve Futuna Adaları'na ait 22 Nisan 2004 tarihli ilk gün damgalı pulda "Dioscorea" adlı bitki görülmektedir (*Resim 4*). Romanya'da 2002'de yapılan ulusal pul sergisinde yayımlanan antiyede Dioskorides'in portesi yer almaktadır. Papua Yeni Gine'de 1971'de yayınlanan meslekler adlı dört puldan oluşan seride pazarda yams [dioscorea] satanlar resmedilmiştir (*Resim 5*). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde kır çiçekleri konusunun işlendiği dört adet puldan oluşan serideki 30 TL değerindeki dana ayağı veya yılan yastığı [Arum dioscoridis sibth] 22 Ocak 1982 günü tedavüle çıkmıştır. 2009'da Malezya ve 1988'de Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki serilerde Dioskorides'in adının verildiği bir başka bitki [dioscorea] yer almaktadır (*Resim 6, 7*).

Pullar bir ülkenin ekonomik, kültürel, politik, tarihi ve turistik tanıtımını yapar. Filatelik unsurlar sadece görsel olarak değil, aynı zamanda tarihe ışık tutan ve ülkenin bağımsızlık sembolü öğeleridir.

Bilgi: Bu çalışma 11-14 Mayıs 2011'de Mersin'de düzenlenen VII. Lokman Hekim Günleri kapsamında poster olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Filatelik malzeme

FİLATELİK MALZEME			
Serinin Adı	Ülke	Yıl	Michel No
Asya Tabloları	Yemen	1967	362
Arap Tıp Kongresi	Cezayir	1963	405
Natüralistler	St. Tome	2008	Blok 381
Yöresel Bitkiler	Wallis ve Futuna	2004	621
Milli Tematik Filateli Sergisi	Romanya	2002	-
Meslekler	Papua Yeni Gine	1971	208
Kır çiçekleri	KKTC	1982	110
Yumrulu kökler	Malezya	2009	1254
İçi sulu bitkiler	Güney Afrika	1988	755

Resim 1. Asya Tabloları, Yemen

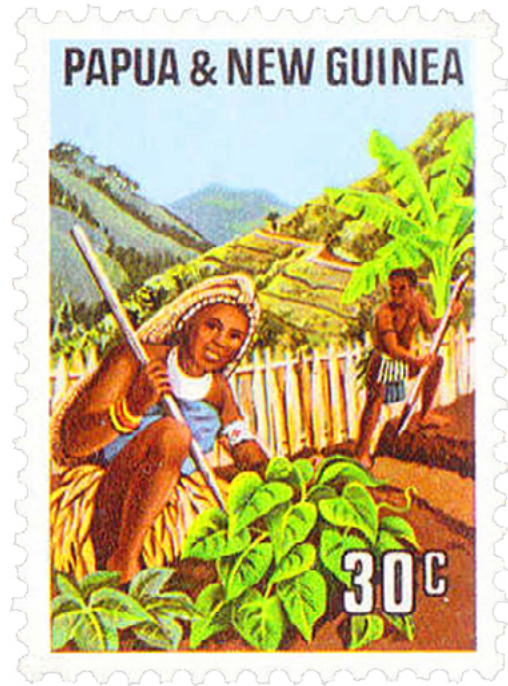
Resim 2. Arap Tıp Kongresi, Cezayir

Resim 3. Natüralistler, St. Tome

Resim 4. Yöresel Bitkiler, Wallis ve Futuna

Resim 5. Meslekler, Papua Yeni Gine

Resim 6. Yumrulu Kökler, Malezya

Resim 7. İçi Sulu Bitkiler, Güney Afrika

FALLING BIRDS; BIRD FLU AND MALARIA IN A ROMAN MOSAIC FIGURE

Mehmet G. Kobaner¹, N. İpek Kobaner²

¹M.D., Msc, Ph.D., State Hospital Dept. of Cardio-Vascular Surgery

²MSc, Staff

ABSTRACT

The behaviours of birds on the fly; their hunt of snakes and their death on the fly, had interpreted by the bird-watching clerics for making predictions and to decide whether there will be peace or war. These predictions were used as instruments of shaping politics, even in 19th century Victorian era of England.

The first example known to death of birds on the fly was the warning to Alexander given by the clerics of Chaldean, who was planning to conquer Babel. The most significant reasons to death of birds on the fly are; poisoning, extremely hot weather, west Nile fever, yellow fever and avian malaria. The subject will be analysed through a Roman Mosaic which was made in 4th Century after Christ.

Keywords: Mosaic, Birds, Bird Flu, Malaria, Roma

INTRODUCTION

The events effective on society, also affects common knowledge and leave their Marks later on. In some occasions, these Marks can be seen on artefacts and they may reach today through centuries. Floor mosaics can stand for centuries. Resembling the ashes preventing deflation. Demolished buildings protect the floor mosaics lying underneath. This is how we can imagine the glamorous life from centuries ago.

This mosaic had decorated a Roman Bath in El Jem-Thysdrus Tunisia. It is in National Museum of Tunisia. Its size is; 113.3x125.7x4.8 cm (*Figure 1*; Bruce White took the Picture in 2005).

DEFINITION OF THE MOSAIC

While an owl wearing toga stands up, there are nine other birds, resembling crows; two are laying dead, two flying vertical a done flying horizontal. Roman military signs are at back. The top of the mosaic says "INVIDIA RVMPVNTVR AVES NEQVA NOCTVA CVRAT".

The behaviours of birds on fly, their hunt of snakes and their death on fly, had interpreted by the bird watching clerics for making predictions and to decide whether there will be peace or war. These predictions were used as instruments of shaping politics even 19th century Victorian era of England.

The first example known to death of birds on fly was the warning to Alexander given by the clerics of Chaldean, who was planning to conquer Babel.¹

The most significant reasons to death of birds on fly are; poising, extremely hot weather, west Nile fever, yellow fever and avian malaria.²

Lokman Hekim Journal, 2012;2(2):29-30

Received: 10.01.2012; Accepted: 31.01.2012

*Correspondence Author: Mehmet G. Kobaner, State Hospital Cardio-Vascular Department / Adana - Türkiye
kobaner@gmail.com*

Figure 1. Roman mosaic

The owl wearing Roman Toga and military signs represent Roman sovereignty and military power. The birds falling down represent rebels. The Latin wording represents "Even if the birds die on fly due to jealousy, the owl does not care". In Roman Culture, the owl of Athena- Minerva represents wisdom and intelligence.³ The enemies of Rome will die like a crow, just like the Israelis died during the insurrection occurred on Hadrian era.^{4,5} Ones becoming Roman citizen continue to live with their faith.

CONCLUSION

The mosaic founded around 300 After Christ, is indirect evidence to malaria epidemics. This evidence also confirms the following facts; the climate of Mediterranean was damper and hotter than today, even the ice caps were in a northern part than it is today, also there was malaria epidemics in the region during 4th century and Roman empire lost 20% of its population because of malaria.²

The indirect evidence can be stronger compared to direct evidence.

Acknowledgment: This article was presented in Mersin VII. Lokman Hekim Days May 11-14, 2011.

REFERENCES

1. Plutarch. Parallel Lives: Alexander. Trans. by John Dryden. General Books LLC. pp: 664-707. 2010.
2. Estin C., Porter H. Yunan ve Roma Mitolojisi. TÜBİTAK Yayınları. Ankara 2002.
3. Yourcenar M. Hadrian'ın Anıları. Farrar, Straus and Giroux. New York 1951.
4. Dio C. Roma Tarihi. Ernest Cary Book 69 http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/home.html (Access Date: 27.07.2011)
5. Tadmouri G.O., History and Origin of Beta Thalassemia in Turkey. Human Biology 2001; 73(5):661-667.

TARSUSLU TABİP OSMAN HAYRİ MÜRŞİT EFENDİ VE “SİHHAT HAZİNESİ” KİTABI

The Book by the Title of Doctor Seyyid Osman Mürşit Efendi (From Tarsus)
and “The Legacy Of Bodily Health”

Uğur Pişmanlık¹

¹Journalist/Author. Areios Medical Sciences, Pharmaceuticals and Public Health Magazine. Aratos Magazine, a Publication of Philosophy, History, and Art

ÖZET

Bu çalışmanın giriş niteliğindeki ilk bölümünde bilim-inanç ilişkisini irdelenmektedir. Sonraki ana bölüm ise hakkında sınırlı bilgiler olan ve XIX. yüzyıl içinde yaşamış Tarsuslu Tabip Seyyid Osman Hayri Mürşit Efendi ile onun Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da saray doktorluğu yaparken, II. Sultan Abdülhamid Han'ın isteği üzerine yazdığı “Bedenlerin Sağlık Hazinesi, Osmanlıca Kılavuz Eser (Kenzus-Sıhhatü-l Ebdaniyye Eser-i Mürşid-i Osmaniye) adlı kitabının monografik açıdan incelemesinden oluşmaktadır.

ABSTRACT

The introduction included a presentation on the research in the relationship between science and faith. The next part of the report included a short presentation on the life Seyyid Osman Hayri Mürşit Efendi, who was a doctor born in Tarsus. During the reign of Sultan Abdülhamid Han the Second, he was commissioned to write a monographic publication which he titled “The Legacy of Bodily Health, an Ottoman Reference Book.”(Kenzus-ı Sıhhatü-l Ebdaniyye Eser-i Mürşid-i Osmaniye).He wrote this work whilst working as a doctor in İstanbul, the Capital of the Ottoman Empire.

Anahtar Kelimeler: Tarsus; Seyyid Osman; Sıhhat Hazinesi

Keywords: Tarsus; Seyyid Osman; Legacy of Bodily Health

GİRİŞ

Hiç kuşkusuz, insanlığa adanmış mesleklerin başında tıp, eczacılık ve eğitimciliğin geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İnsanın en doğal hakkı olan yaşama ilkesinin başında sağlık önemli bir yer tutar. Tıp tarihi, ilkel topluluklardan günümüze kadar, bir yandan tıp ve eczacılık alanındaki gelişmelerin diğer yandan da, sağlık alanında insanlığa hizmet etmiş doktor ve eczacıların varlığını ortaya koymaktadır. Tarih boyunca tıp ve eczacılık alanındaki gelişmeler, Batı'da, Antik Çağ'ın bu alanda önde gelen isimleri içerisinde, Galeanus, Hipokrat, Dioskorides gibi isimlerin, doğuda ise İbn-i Sina, Lokman Hekim vb. bilgilerin katkısı ile gelişmiş ve bunlarla simgeleşmiştir.

Anadolu coğrafyasında ise, zengin bitki örtüsü ve de uygarlıkların birikimi sonucu olarak, tıp ve eczacılık alanında önemli adımlar atılmış ve her iki alanda da çok değerli kişilikler yetişmiştir.

Bu anlamda, özellikle geç Antik Çağ'da Tarsuslu hekimlerin izlerine rastlandığını ve bunların bazılarının ise Hermonia, Filoninna, Zenais gibi kadın hekimler olduğu belirtmek gerekir.

Lokman Hekim Journal, 2012;2(2):31-34

Received: 14.12.2011; Accepted: 05.01.2012

Correspondence Author: Uğur Pişmanlık, Aratos Magazine, a Publication of Philosophy, History, and Art / Mersin - Türkiye
ugurpismanlik@gmail.com

Tarsus'ta 1984 yılında, Barbaros Hayrettin Lisesi'nin bahçesinde, zeminin 3-4 metre altında antik döneme ait sağlık merkezi bulunmuştur. Berdan Nehrinin (Kydnos) asıl yatağının yanı başında halkın şifa bulmak amacıyla kullanıldığı sanılan bu yapıda çok sayıda oda ve mozaik resim ile fresklere rastlanmıştır.

Burada ortaya çıkan ve kazı yapılmayı bekleyen sağlık merkezinin varlığı, Antik Çağ'da Tarsus'ta sadece felsefe değil, tıp ve eczacılık alanında da çalışmalar yapıldığını göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu yapının, mitolojideki sağlık tanrısına ait Asklepios tapınağı olduğu tahmin edilmektedir.

Tarih boyunca Tarsus'un gerek felsefe, tıp, astronomi; gerekse şiir, retorik gibi bilim ve edebiyat dalları ile olan ilişkisinin kesintili de olsa sürmüş olduğu görülür.

Osmanlı egemenliğinin hüküm sürdüğü Ortaçağ'da ve sonrasında Türklerin İslamiyet'i kabul ettikleri dönemlerde, bilim ve aydınlanma adına birçok düşünce, deney ve âlimin baskı altında tutulduğu bilinmektedir. Matematikten, fiziğe, astronomi de tıbbı kadar çeşitli alanlardaki bu insanlar, kendi yaşadığı dönemin bilim insanı ve aydını olarak görebileceğimiz kişiliklerdir. Bu insanlardan bir bölümü daha açıktan özgür davranmayı seçmiş ve bunun bedelini ödemişse de, diğer bir bölümü de, bilim ile inanç arasındaki ayrımı ortaya koyamadığı ve doğrudan bir tercih yapmadığı/yapamadığı için, onlarda din-bilim ilişkisi birlikte sürmüştür. Bu yüzden de, onlar İslam âlimleri, İslam bilginleri ya da aydınları gibi sıfatlarla tanımlanmışlardır.

Bir yanı bilimlerle haşır neşir olmuş, diğer yanıyla da tanrı inancı ile din olgusunu kafasında ve yüreğinde taşıyan kişilerin bu durumu çelişkili olmakla birlikte, içinde buldukları nesnellığın şartların gereği ve inançların güçlü, güçlü olduğu kadar da baskıcı olmasından kaynaklı olarak, din-bilim ilişkisini tek bir bünyede taşımışlardır.

Zaten, bu insanların önemli bir bölümü, her belanın, iyilik ve kötülüğün, hastalık ve sağlığın tanrı tarafından gönderildiğine inanmaktaydılar. Onlara düşen görev, "Allah'ın verdiği akli kullanarak" hastalıkları ve kötülükleri bertaraf etmektir. Yaptıkları iş ise tanımsal olarak ilim, bu alanda uğraş verenler ise âlim ve hekimdi.

SEYYİD OSMAN HAYRİ MÜRŞİT EFENDİ

Özellikle Ortaçağ'ın sonlarına doğru, Amerika kıtasının keşfi, barutun bulunması, buharlı makinenin icadı, matbaanın bulunuşu ile birlikte bilim ve düşünce alanındaki batılı kaynakların çevirilerinin yapılması, gibi dünyadaki değişimlerin de etkisiyle, Osmanlı topraklarında da çok sayıda âlim yetişmiştir. Bu çerçevede, Tarsus'tan da bazı âlimlerin çıktığını söylemek mümkündür. Bunlardan biri de, Tarsuslu Tabip Seyyid Osman Hayri Mürşit Efendi'dir.

Tarsuslu Tabip Seyyid Osman Hayri Mürşit Efendi'nin doğum tarihine ilişkin kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, onun 1830 ya da 1840'lı yıllar arasında doğduğu sanılmaktadır (*Bahar Yayınlarının 1973 yılında çıkardığı, bu hekime ait "Sıhhat Hazinesi" adlı kitabı kapağında "Yazan Tarsus Tabip Osman Hayri Mürşit Efendi" yazmakla birlikte, yazar kitabın giriş bölümünde kaleme aldığı "Mukaddime" başlıklı yazının altında yer alan imzası, "Tarsus Tabip Seyyid Osman Hayri Efendi" olarak geçmektedir. Öte yandan, Areios'un ilk sayısında, Dr. Doğan Öz'ün "1900'den Günümüze Tarsus'ta Eczaneler ve Eczacılık" başlıklı metinde, Tarsus Tabip Osman Hayri Mürşit Efendi'nin adı, Osman Hayri Mürşid B. Halil olarak anılmaktadır. Burada, çeviride bir yanlışlık yapılmış olabileceğini düşünebiliriz.*). İlk eğitimini Tarsus'taki medreselerde almış olmalıdır. Sonra İstanbul'a gittiği ve eğitimine orada devam ettiği söylenebilir.¹

Tıp eğitimi aldığını onun "Ben ilm-i tıbbi tahsil ettim." sözlerinden anlıyoruz. Tarsuslu Tabip Osman Hayri Mürşit Efendi'nin eğitimini nereden ve kimden aldığı bilinmemektedir. Sarayla olan ilişkisi açısından, yaşamının önemli bir kısmını İstanbul'da sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Muhtemelen Anadolu içinde ve dışında, Osmanlı'nın egemen olduğu toprakları gezme olanağı da bulmuş olabilir. Bu yolla da bilgi ve deneyimini de arttırmış olmalıdır.

Kenzus- Sıhhatü-l Ebdaniyye Eser-i Mürşid-i Osmaniye

Tabip Osman Hayri Efendi, daha sonra biraz daha ayrıntılı görüleceği gibi, **Kenzus- Sıhhatü-l Ebdaniyye Eser-i Mürşid-i Osmaniye** adlı kitabı yazmıştır.² Tarsuslu Tabip Osman Hayri Mürşit Efendi 1898'de yayınlanan bu kitabını, Sultan 2. Abdülhamit'in isteği ile hazırlamıştır (*Osmanlı padişahlarının otuz dördüncüsü olan 2. Abdülhamit'in saltanatı 1876-1908 tarihleri arasındadır. Buna göre kitabın yazımı ve baskısının yapıldığı tarih olarak 1898 yılı daha akla yatkın görünmektedir.*). Günümüz Türkçesi ile **Bedenlerin Sağlık Hazinesi, Osmanlıca Kılavuz Eser** adını taşıyan bu kitap, 1974 yılında ise, Bahar Yayınları tarafından Türkçe olarak yeniden yayınlanmıştır.¹ **Vücutun Sıhhat Hazinesi** adıyla yayınlanan kitabın kapağında, "Bitki Maden ve Canlı Hayvanların Özellikleri ve Bunlarla Yapılan Tedavi Usulleri" alt başlığı yer almaktadır (*Resim 1*).

Resim 1. Sıhhat Hazinesi

Resim 2. Kenzus- Sıhhatü-l Ebdaniyye Eser-i Mürşid-i Osmaniye, kapak.

Tabip Osman Hayri Mürşit Efendi bu yapıtında, bitkilerle tedavinin ilke ve uygulama tekniklerini anlatır.

Sıhhat Hazinesi'nden anlaşıldığı kadarıyla eski Türkçe olarak yayınlanan kitap, 12 Haziran 1898 tarihli ruhsatname ile Matbaa-i Osmanî'de basılmış ve ciltlenmiştir (*Resim 2 ,3*).² Tarsuslu Tabip, yazdığı önsözde, kitaptaki tıbbi bilgilerin kaynağının, İdris, Davut, Lokman, Aristo, Eflatun (Platon), Sokrat, İbni Sina ve Sertus'tan olduğunu, içindeki bilgilerin ise, Osmanlı, Arap, Acem, Rum, Hind ve Avrupalı tabipler tarafından defalarca denenmiş bilgiler olduğunu belirtir.

Tabip Osman Hayri Efendi, Sıhhat Hazinesi'nde "Kitabın Yazılış Sebebi" alt başlığında şunları yazar:

"2. Sultan Abdülhamid Han'ın teklifi üzerine dört kit'adaki Osmanlı halkının ve Müslümanların sıhhat selameti için bu eser kaleme alınmıştır... Ben ilm-i tıbbi tahsil ettim. Padişahımızın bu vazifeye en layık beni bulduğundan bu hususta sarayın emrini alırmaz, geçmişte bu mevzuda yazılan eski eserleri uzun müddet gözden geçirdikten sonra bu eseri kaleme aldım.

Eser hazırlandığı esnada bir taraftan da saray ve halk tarafından tecrübe olundu. Kendim de def'alarca tecrübe de bulundum da, ondan sonra yazdım. Bu sebepten sarayın iltifatına, halkında teşekkürlerine mükerreren nail oldum ve nice zevatı muhteremin hayır dualarını aldım. Bunlar benim gayretimi bir kez daha arttırdı..."

Bu girişin devamında ise bir tıp adamının sorumluluğu içinde ve halkın sağlığını da gözetken şu cümleler yer almaktadır:

"Halkın kendi sağlığını koruması, başkalarına muhtaç olmaması ve ayrıca efsuncu vesaire gibi kimselere kapılmaması için gerekli hususlar bu kitaba dercedilmiştir. Eskiden olmayıp da yeni keşfedilen hastalık, ilaç ve bitkiler de alınmış olup üzerinde gereken titizlik gösterilmiş, tahkik, tedkik ve tecrübeye tabi tutulmuştur.

İlm-i tıp iki bakımdan şerefli bir ilimdir:

1-Akli bakımdan şereflidir. Çünkü insan eşref-i mahlûkattır. Bu ilimde de insana aittir. Onun için de şereflidir.

2-Naklen de şereflidir..."

Resim 3. Kenzus- Sihatü-l Ebdaniyye Eser-i Mürşid-i Osmaniye, iç sayfalar.

Tabip Osman Hayri Mürşit Efendi'nin, Sihat Hazinesi olarak 34 yıl önce Türkçe basılan, üç bölüm dokuz kısımdan oluşan kitabında, yer alan bazı bilgiler şunlardır:

“Sihatın Kaynağı; yeme-içme, hamama girme, kan aldırma ve kan alınacak damarlar, dört mevsimde sıhhat kaideleri, yenilen içilen bitkilerin adları ve özellikleri.

Hastalığı meydana getiren yedi şey:

1. *Vücutun muhteviyatı,*
2. *İnsan ömrünün dört faslı,*
3. *Lokman Hekim'in hikâyesi,*
4. *Göz hastalıkları,*
5. *Kulak hastalıkları ve ilacı,*
6. *Verem, mide, kalp ve bağırsak hastalıkları ve tedavisi,*
7. *Yılan, akrep, çıyan, arı sokması, sarılık, fitk ve kadınlara mahsus haller.*

SONUÇ

Bu yanıla Tarsuslu Tabip Osman Hayri Efendi, kendinden önceki hekimlerin bilgi ve tecrübelerini taklit eden değil, deneyci bir kimliğe sahiptir. Sözü ettiği hekimlerin çalışmalarını olduğu gibi kitabına aktarma kolaylığına gitmek yerinde ilaçları ve tedavi yöntemlerini deneyerek hem onların sağlamlarını yapmış ve kendi gözlemleriyle de bütünleştirmesini bilmiştir.

Bu tutumunda, bilimsel deneyci yaklaşımının yanı sıra insan sağlığı gibi son derece önemli ve hassas bir konuda meslek etiğinin payı olduğu da göz ardı edilmemelidir. Ancak içinde buldukları nesnellik ve toplumdaki güçlü, katı dinsel eğilimlerin ve eğitimin etkisindeki bu insanların, oldukça muhafazakâr konumda olduklarını da eklemek gerekmektedir. Her ne kadar bir yanlarıyla din adamlığı ya da tasavvuf ile uğraşıyorlarsa da, diğer yanlarıyla da onların, yüzlerini bilime ve bilimin değişik alanlarına çevirdiklerine tanık oluyoruz.

Tabip Osman Hayri Efendi'nin şu sözleri yazının girişinde sözünü edilen din-bilim ilişkisini doğrular niteliktedir: “Allah-ü Teâlâ; “Lokman'a hikmet verdik ayetiyle” insanı tıbbi mevzuda ikaz ve irşatta bulundu... Hekim, bütün tıbbi bilgilere sahip değildir. Ancak tecrübe sahibidir.”

Nitekim ilkel toplumlarda da din adamı, büyücü ve hekim hepsi aynı kişiydi. Bilimin ya da sanatların dinden ayrılması kolay olmamıştır. Ancak bu gerçekleştiğinde de bilim özgürleşmiş ve kendi mecrasını bulmuştur. Hiç kuşkusuz, insanın ve insan aklının özgürleşmesi ile toplumsal gelişme ve ilerlemede, bu ayrışmanın da payı büyüktür.

Sonuç olarak, her çağ, kendi bilim, sanat ve kültür insanını yaratmaktadır. Her düşünür, içinde bulunduğu coğrafyanın sosyo-kültürel, iktisadi ve politik şartlarına göre şekillenmektedir. Aldıkları, eğitim, onlara hocalık yapan kişiliklerin inanç ve eğilimleri, zamanlarının ihtiyaç ve zorunlulukları da, bu düşün insanların kimlik, kişilik ve meslek tercihlerinde etkili olmaktadır. Tarsus'ta doğmuş ve yaşamının çoğunu bu kentin dışında sürdürmüş bir eczacı ve hekim olan, Tarsuslu Tabip Osman Hayri (Mürşit) Efendi'de buraya kadar ele aldığımız çerçevede yetişmiş bir değer ve tarihi kişiliktir.

Bilgi: Bu çalışma, 11-14 Mayıs 2011 tarihinde Mersin'de yapılan “VII. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri” Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Tabip Seyyid Osman Hayri Mürşit Efendi. Sihat Hazinesi. 1973. Bahar Yayınları.
2. İlder Uzel kişisel kütüphanesi.

KAHVENİN SAĞLIK VE SOSYAL YAŞANTIMIZDAKİ YERİ

The Place of the Coffee in Our Healthy and Social Life

Sevgi Şar¹¹Prof. Ankara University Faculty of Pharmacy, Dept. of Pharmacy Management**ÖZET**

Kahvenin, ülkemizde çok eski yıllardan beri hem sağlık alanında, hem de sosyal hayatta kullanıldığı bilinmektedir. Çekirdeklerin ilk olarak, kahve ağaçlarının kendiliğinden yetiştiği Etiyopya'da kullanılmaya başlandığı sanılmaktadır. Daha sonra buradan Yemen'e götürülerek orada da yetiştirilmeye başlanmıştır.

Kahve kelimesinin, Arapça "**kahwa**"dan geldiği, bu sözcüğün de Habeşistan'da kahve üretilen **Caffa** bölgesinden alındığı tahmin edilmektedir. **Coffea arabica**'nın tanelerinden yapılan içecek, Caffa'dan **Ali ibn Ömer eş-Şâzelî** tarafından Yemen'e getirilmiştir. Şâzilî, daha sonra bu mesleğin piri olarak kabul edilmiştir. Kahvenin 1510 yılında ise Araplar tarafından Mekke ve Medine'ye getirildiği kaydedilmektedir.

Kahvenin İstanbul'a ilk kez 1517'de I. Sultan Selim zamanında içildiği, bazı padişahlar zamanında da yasak getirildiği de bilinmektedir. Daha sonra Osmanlı tüccarları sayesinde önce İtalya'ya, sonra Fransa'ya oradan da bütün Avrupa'ya yayıldığı söylenmektedir.

Vatanı Habeşistan (Etopya) olan **Coffea arabica** L. veya diğer **Coffea** (Rubiaceae) türlerinin kurutulmuş tohumları olan kahve çekirdeklerinin bileşiminde, tanen, uçucu yağ (%0.15), sabit yağ (%15), şekerler ve kafein (%0.6-2.5) bulunmaktadır. Drog taşıdığı kafeinden dolayı dolaşım, sindirim ve merkez sinir sistemini uyardığı, ayrıca diüretik etki de gösterdiği kaydedilmektedir.

Bu çalışmada kahvenin tarih boyunca geleneksel tıp da kullanımının yanı sıra sosyal yaşantımızdaki yeri de örneklerle açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kahve; Halk hekimliği; Tarihi uygulamalar; Kahvehane.

ABSTRACT

It is known that the coffee has been using in both health issues and social life since ancient times.

It is thought that the coffee beans first used in Ethiopia, where coffee plants grow spontaneously. Then it was taken to Yemen and was started to be grown in there too.

It is estimated that the word "coffee" comes from the Arabic Word "kahwa". Then "kahwa" comes from "Caffa", which is a region in Abyssinia where coffee is produced. The beverage made from the beans of **Coffea arabica** was brought to Yemen by **Ali ibn Ömer eş-Şâzelî** from Caffa. Then **Şâzelî** was accepted as a master of this profession. It is recorded that the Coffee was brought to Mecca and Medina by the Arabs in 1510.

It is known that the coffee was drunk for he first time in Istanbul during the time of I. Sultan Selim in 1517 and it was banned by some of the Otoman Sultans.

Then, it is said that, coffea is spread first Italy then France and then all over Europe due to the Otoman merchants.

Coffee beans which are dried seeds of **Coffea arabica** L., its homeland is Abyssinia (Ethiopia) or other **Coffea** (Rubiaceae) species consist of tanin, essential oil (%0.15), fat (%15), sugars and caffeine (%0.6-2.5). It is recorded that the drug stimulates circulatory, digestive and central nervous system and shows diuretic effect because of caffeine.

In this study, the use of coffee throughout the history will be given as well as the place of it in our social lives.

Key Words: Coffee; Folk medicine; Historical applications; Coffehouse.

**Gönül ne kahve ister ne kahvehane,
Gönül sohbet ister kahve bahane.**

GİRİŞ

Vatanı Habeşistan (Etopya) olan *Coffea arabica* L. veya diğer *Coffea* (Rubiaceae) türlerinin kurutulmuş tohumları olan kahvenin çeşitli varyeteleri birçok ülkede yetiştirilmektedir. *Coffea arabica* var. *typica*'nın Brezilya'da, *Coffea arabica* var. *mocca*'nın ise Arabistan'da kültürü yapılmaktadır. Türkiye'ye en çok ithal edilen *Coffea arabica* var. *typica*'dır (Resim 1, 2). Bu tür 5-8 m yükseklikte, basit yapraklı, kışın yapraklarını dökmeyen, beyaz çiçekli ve kirazı andıran kırmızı meyveli bir ağaçtır (Resim 3a-d). Kahve ağacı, ısının 5°C dereceye düştüğü bölgelerde yaşamamaktadır. ¹

DIŞ GÖRÜNÜŞÜ

Tohumlar 8-12 mm uzunluk ve 6-8 mm genişlikte, sert, soluk yeşil veya sarımsı yeşil renkli, bir tarafı düz, sırt kısmı ise kabarık tanelerden ibaret olup, kokusu hafif, tadı ise acımsıdır (Resim 4a).¹ Kahve elde etmek için bitkinin olgun meyveleri, kabukları çatlayıncaya kadar 3-4 hafta güneşte kurutulur, tohumlar, kabuklarından ayrılır, tohumların üzerinde kalan ince zardan temizlenmesi için 1-2 gün nemli yerlerde bırakılır, sonra yıkanır ve tekrar kurutulur ve makineler ile parlaklık verilir (Resim 4b).²

BİLEŞİMİ

Tanen, uçucu yağ (% 0.15), sabit yağ (% 15), şekerler ve kafein (% 0.6-2.5) taşımaktadır. Kafein drogun etkili maddesi olarak kabul edilir ve alkaloidler klorojenik asitle tuz teşkil etmiş olarak bulunur. ^{1,3,4}

ETKİ VE KULLANILIŞI

Yeşil kahve tanesi eskiden romatizma, nikris ve böbrek taşlarına karşı ve ateş düşürücü olarak kullanılmıştır. Bu tip kullanışlar için yeşil kahve toz edilir ve güllaç içinde alınır. Halen tedavide yalnız kavrulmuş kahve (*Semen Coffeae tostum*) kullanılmaktadır. Kavrulmuş ve toz edilmiş kahve ile hazırlanan infüzyon (% 15) uyku giderici, baş ağrılarını azaltıcı, kalp kuvvetlendirici, hazmettirici, alkaloid ve narkotiklerle zehirlenmelerinde antidot olarak kullanılmaktadır. Ayrıca iyi bir koku ve tat değiştiricidir.⁵⁻⁷ Drogun, bileşiminde bulunan kafeinin düşük dozlarda damarları genişletmek suretiyle stimulan etkisi vardır.⁸ Böbrek damarlarını genişleterek idrarı arttırdığı ve solunumu hızlandırdığı bilinmektedir.⁴ Karamanoğlu, drogun kanı beyne çekerek beynin faaliyetini arttırdığını yazmaktadır.⁷ Kavrulmamış kahve tanelerinden hazırlanan infüzyonlar romatizma ve gut hastalıklarında kullanılmıştır.^{5,6} Fazla miktarda alındığı takdirde kahvenin stimulan etkisi fazlalaşmakta, kalp artışı artmakta ve kulak uğultularına neden olmaktadır.⁷ Drog, tanenden dolayı hafif dezenfektan ve peklilik yapıcı tesire de sahiptir.⁴

Resim 1. Gazi ve kahve

Resim 2. Türk Kahvesi

Resim 3a. *Coffea arabica* var. *typica*'nın Meyveleri

Resim 3b. *Coffea arabica* var. *Typica* Ağacı

Resim 3c. *Coffea arabica* var. *typica*'nın Çiçek ve Meyveleri

Resim 3d. *Coffea arabica* var. *typica*'nın Meyveleri

Resim 4a. Kahve Tohumları

Resim 4b. *Coffea arabica* var. *typica*'nın Meyveleri

HALK ARASINDA KULLANILIŞI

Halk, kahveden hem keyif verici olarak hem de ilaç olarak yararlanmaktadır. Kahve, İç Anadolu Bölgesi'nde halk arasında baş ağrılarında, kesiklerde, çocuk düşürmede, dolamada, ishal ve bronşit tedavisinde; Ege Bölgesi'nde ise yanıklarda, çocuk düşürmede, ishalde ve baş ağrılarında kullanılmaktadır.^{9, 10} Sivas ili çevresinde yaz ishallerinde, baş ağrılarında, dolamada ve midevi olarak kullanıldığı belirtilmektedir.¹¹ Demirhan, kahve çekirdeğinin halk arasında hem bir keyif aracı olarak, hem de zihinsel ve ruhsal faaliyetleri arttırıcı, açlık hissini giderici ve sindirimi kolaylaştırıcı etkilerinden dolayı kullanıldığını kaydetmektedir.¹² Dinçer, veteriner halk hekimliğinde Anadolu'da kahvenin hayvanların ishalle seyreden hastalıklarında kullanıldığı bildirmektedir.¹³ Güley ise acı çığdem tohumundan zehirlenmiş hayvanlara kahvenin hazırlanmış dekoksasyonunun verildiğini söylemektedir.¹⁴

Geleneksel Halk Reçeteleri

1. İshal tedavisinde iki kaşık kahveye limon sıkılır ve üç saatte bir, birer kahve kaşığı az su ile yutulur.
2. Bir miktar kahve mazı ile dövülür ve yenirse kabız etki eder.
3. Bir miktar kahve toz edilir ve yara kurutucu olarak kesilen yaralara sürülür.
4. Lohusalık sancısını kesici olarak şekerli kahve içilir.
5. Baş ağrısına karşı limonlu kahve verilir.
6. Baş ağrısına karşı halka halka kesilmiş ve bir yüzüne kahve ekilmiş patates dilimleri, başı ağrıyan kişinin alınına konur ve tülbentle sıkıca bağlanır.
7. Sıtmaya karşı 40 gr. kahve, 50 gr. su ile kaynatılır ve kaynamış sudan hastaya içilir.²

Türkiye'de, Güney Doğu Anadolu'da kahve yerine Gundelia tournefortii (Compositae) bitkisinin kavrulmuş kapitulumları da kullanılmaktadır. Bu kapitulumlar protein ve yağ bakımından zengin olup alkaloit ihtiva etmemektedirler.^{3, 8}

TARİHÇESİ

Çekirdeklerin ilk olarak, kahve ağaçlarının kendiliğinden yetiştiği Etiyopya'da kullanılmaya başlandığı sanılmaktadır. Daha sonra buradan Yemen'e götürülerek orada da yetiştirilmeye başlanmıştır. Bir efsaneye göre Yemen'deki Hıristiyan manastırının çobanı *Kaldi*, keşiflere hayvanların gece uyuyamadıklarından, hayvanların gece boyunca oradan oraya hoplayıp zıpladıklarından ve hiçbir yorgunluk göstermediklerinden yakınmıştır (*Resim 5*). Manastırın idarecisi hayvanların bu davranışının nedeninin yedikleri şeylerde aramak gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine çoban ve iki keşiş sürünün otladığı yerde daha önce bilmedikleri çalı türünden bir bitkiye rastlamışlardır (*Resim 6*). Bu bitkinin taneciklerinden hazırladıkları içeceği hazırlayarak tadına bakmışlar ve bütün geceyi uyumadan canlı ve neşeli olarak geçirmişlerdir. Bugünden itibaren de kahve manastırda kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum manastır'ı ziyaret eden bazı tüccarlarında ilgisini çekmiş ve bu bitkinin ticaretini yaparak tüm Doğu'ya yayılmasını sağlamışlardır.¹⁵

Resim 5. Çoban Kaldi

Resim 6. Çoban Kaldi

Kahve tohumları fırında kavrulup değirmende öğütülerek, un şekline geldikten sonra, su ve yağla yoğrularak hamur şekline getirilerek, M.S. 1000 yıllarında Habeşistan'da yiyecek olarak kullanılmıştır.

Kahve kelimesinin, Arapça "**kahwa**"dan geldiği, bu sözcüğün de Habeşistan'da kahve üretilen **Caffa** bölgesinden alındığı tahmin edilmektedir. **Coffea arabica**'nın tanelerinden yapılan içecek, Caffa'dan **Ali ibn Ömer eş-Şâzeli** tarafından Yemen'e getirilmiştir. Şâzeli, daha sonra bu mesleğin piri olarak kabul edilmiştir.^{16,17}

**"Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız
Hazret-i Şeyh Şâzeli'dir pirimiz üstadımız"**

Caffa bölgesini ziyaret eden gezgin ve bilginler tarafından Yemen'e getirilen kahve, önceleri tasavvuf çevrelerinde sufiler tarafından dua ve ibadet ederken uyanık ve zinde kalmak için kullanılmışlardır. Böylece tekkelerde dervişlerin yanı sıra, ziyaretçiler de kahve içme alışkanlığı kazanmışlardır. Kahve alışkanlık yaptığından gittiği yerlerde içenler tarafından sürekli istenen bir madde haline gelmiştir. Kahve çekirdeği Etiyopya'dan sonra Araplar tarafından Yemen'e sonra da Mekke ve Medine'ye getirilmiştir (1470-1500). Mekke'de içiminin yaygınlaşmasıyla, kahve konusu tartışılmış ve Müslümanlar tarafından kullanılmasının uygun olacağı kararının verilmesiyle birlikte, kahve tarımı ve ticareti artmıştır.^{15,17} Bin beş yüz on birde Mekke'de **Hayr Bey** tarafından yasaklanmasının ardından Kızıldeniz ticaret yolunu izleyerek Nil vadisine ulaşmış, buradan da Kahire'ye girmiştir (*Resim 7, 8*).

Memleketimize kahvenin ne zaman girdiği kesin olarak bilinmemekle birlikte bunun *I. Sultan Selim* (1466-1520) döneminin sonlarına doğru hacılar eliyle Yemen'den getirildiği düşünülmektedir. Ticari miktarda ilk kahve *Kanuni Sultan Süleyman* (1520-1566) döneminde İstanbul'a getirilmiş ise de, verilen fetva uyarınca, kahveyi getiren gemiler, Tophane önünde delinerek yükleri ile birlikte batırılmışlardır (*Resim 9*).¹

Hayatizade Mustafa Feyzi Efendi, yemeklerden sonra içilen kahvenin hazmı kolaylaştırdığı ve mideyi kuvvetlendirdiğini yazmaktadır.¹⁸ **Düstur al-Edviye'de** kayıtlı olan drog, eski devirlerde sindirim kolaylaştırıcı, antidot ve kabız etkilerinden dolayı kullanılmaktaydı.² Eski Mısır çarşısında bu özelliklerinden dolayı ve keyif maddesi olarak çok aranan bir drogdu.¹² On altıncı yüzyılda **Hekimbaşı Kaysunîzade Mehmed Efendi**, kahvenin sindirimi kolaylaştırıcı, uyarıcı ve antidot olduğunu bildirmektedir.¹⁹ **Salih bin Nasrullah** ise drogdan: "**Kabızdır, balgama iyi gelir, mideye kuvvet verir, idrarı arttırır. Öd ve amberle kullanılırsa zihni açar, nezle ve öksürüğe iyidir, çok içilirse baş ağrısı verir**" diye söz etmektedir. Yine aynı yüzyılda **Evlîya Çelebi**, *Seyahatname*'sinde, kahve satıcıları esnafının bulunduğunu yazmaktadır (*Resim 10, 11*). Bu satıcılar hakkında: "**Esnaf-ı kahve satıcıyan: Mahzen, 300, nefer 500. Bunlar büyük bezirgânlardır. Binlerce kantar kahveyi kantarlara vurarak geçerler**" diye bahsetmektedir.²

Resim 7. Arap Kahvehaneleri

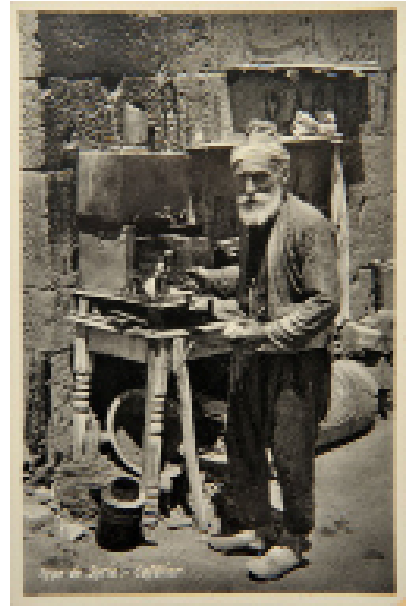
Resim 8. Filistin'de Bir Kahvehane 1900

Resim 9. Kahveci,
Anonim

Resim 10. Seyyar Kahveci

Resim 11. Seyyar Kahveci, Kartpostal

Kahve XVIII. yüzyılda da çok rağbet edilen bir drogdu ve kahvenin 1 okkası için 5 para gümrük resmi alınırdı (Resim 12-13). Ayrıca İstanbul'dan Anadolu'ya gönderilen kahveden "reftiye" adlı gümrük resmi alınmaktaydı.²

On dokuzuncu yüzyılda yazılmış bazı tıbbi kitaplarda kahve hakkında bilgiler bulunmaktadır. *Mustafa Hami Paşa* kahve ile ilgili olarak : "**Yemen'den iyi cins kahve çıkar. Bu cins kahve, ağız buruşturur. Yemenliler kahvenin kabuğunu pişirir. Soğuk ve şekersiz kahve az oranda kuvvet verir. Sıcak kahve, beden sıcaklığını artırır. Zihin ve düşünme kuvvetini canlandırır. Sindirim ve deri salgısını artırır ve uykuyu azaltır. Kahvenin aç karnına kullanılması midevidir, ancak sinir bozukluğu yapar. Kahve yemekten sonra alınırsa sindirimi kolaylaştırır. Kahve, sinirli insanlar, kronik barsak hastalığı ve mide ağrısı olan hastalar için zararlıdır. Kahveyi normal ölçülerde kullanmak gerekir. Kahve afyon'un antidotudur. Afyonla zehirlenmiş hasta kusturulur, sonra içine limon veya sirke konmuş kahve verilir.**" diye yazmaktadır.²

Resim 12. J.B. Van Mour'un
Çizimiyle Kahve Sunan Kadın

Resim 13. Sarayda Kadın Sohbetleri

Bin sekiz yüz yetmiş dördte yazılmış kodeks olan **Düsterü'l Edviye**'de de kahve bitkisinin tohumlarının kayıtlı olduğu görülmektedir. **Şerafettin Mağmumi**, **Kamus-u Tıbbî** adlı eserinde romatizma, yarım ve bütün baş ağrılarında kahvenin kullanıldığını yazarak, kahve şurubunun boğmacaya iyi geldiğini belirtmektedir.²

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kahve ve kahvehaneler büyük önem kazanmış ve kahvehaneler birer sosyal kurum haline gelmiştir. İlk kahvehanenin İstanbul'un Tahtakale semtinde 1553 veya 1554 yılında açıldığı sanılmaktadır.²⁰⁻²⁴ Türk tarihçisi **Peçevi** (1574-1650) şöyle yazmaktadır: "**Halepli Hakem adında bir tüccar ve Şam'lı Şems adında bir Efendi, şehre (İstanbul) geldiler. Her ikisi de Tahtakale semtinde büyük birer dükkan (kahvehane) açıp müşterilerine kahve sunmaya başladılar**".^{20, 21, 23, 24} Bu tarihten sonra İstanbul'da ardından da ülkenin başka kentlerinde kahvehanelerin yayıldığı görülmektedir. Bu kahvehanelerin mahalle kahvehaneleri, esnaf kahvehaneleri, yeniçeri kahvehaneleri, semai kahvehaneleri, imaret kahvehaneleri, esrar kahvehaneleri, meddah kahvehaneleri, seyyar kahvehaneleri gibi türleri bulunmaktaydı (*Resim 14-21*).²⁴

Avrupa'nın kahveyle tanışması Osmanlı ve Venedikli tüccarlar aracılığıyla olmuştur. Bin altı yüz on beşte İtalya'ya götürülen kahve, uzun süre seyyar satıcılar tarafından sokaklarda satılmış ve 1645'de ilk kahvehane Venedik'te açılmıştır. Paris'te ise kahve ilk defa 1669'da **XIV. Luis** devrinde elçimiz **Süleyman Ağa** tarafından tanıtılmış ve ilk kahvehane 1686'da açılmıştır.²³

Resim 14. Eski İstanbul'da Bir Kahvehane

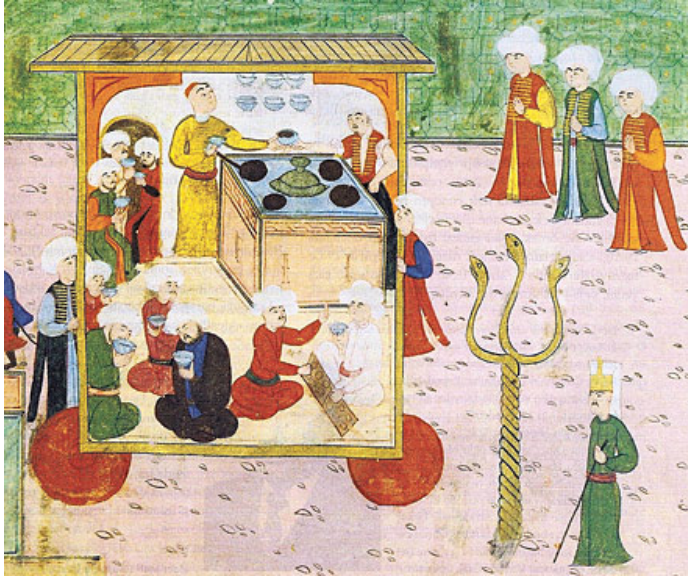
Resim 15. On Dokuzuncu Yüzyılın Başında İstanbul'da Bir Kahvehane, Gravür

Resim 16. Kahvehanede Bir Meddah

Resim 17. Tophane'de Kahvehane, Flandin, 19. yüzyıl sonu

Resim 18. Sultan III. Murat'ın Şehzadelerinin Sünnet Düğününde Kahveci Esnafının Geçişi (Sürname, Topkapı Sarayı Müzesi, 16. Yüzyıl)

Resim 19. Osmanlı Kahvehaneleri

Resim 20. Osmanlı Döneminde İstanbul'da Bir Kahvehane, 1905, Kartpostal.

Resim 21. Osmanlı'da kahve ikramı

Türk kahvesi, geleneksel Türk Mutfağının vazgeçilmez unsurlarındandır. Türkler tarafından keşfedilen pişirme metoduyla hazırlanan Türk kahvesinin, diğer kahve çeşitlerinden oldukça farklı özel bir tadı, köpüğü, kokusu, pişirilişi, ikramıyla kendine özgü bir kimliği ve geleneği vardır (Resim 22-24).

Kahvenin edebiyatımızda ve kültürün değişik alanlarında özel bir yeri bulunmaktadır. Kahveyle ilgili halk kültüründe pek çok deyimlere, atasözlerine, manilere, şiirlere ve şarkılara rastlanmaktadır.

***Kahve Yemen'den gelir,
Yârimden haber getir,
Eğer yârim gelmezse,
Yakasından tut getir.***

***Yemen'in kahvesi var,
Kahvenin telvesi var,
Seninki pek de hırçın,
Acep onun nesi var.***

Resim 24. Türk Kahvesi

Resim 25. Bakır Mirra Kabı, Tahta Kahve Dibeği ve Tahta Kahve Değirmeni

Resim 26. Mangalda Kahve Yapımı

Atasözlerine ise şu şekilde rastlanmaktadır.²⁵

1. Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.
2. Kahve karadır ama yüz ağartır.
3. Kahvenin yüzü kara, ama yüzü ağartır.
4. Kahvenin keyfi geldi, ağanın keyfi geldi.
5. Kahve, tütün, keyifler oldu bütün.

Maniler de ise;

*Kahveyi kaynatırlar,
Fincana damladırlar,
Sahipsiz aşıkları,
Vururlar ağladılar.*

*Kahve kaynar daşmaz mı,
Yol gedikten aşmaz mı,
Merak etme sevdiğim,
Ayrılan kavuşmaz mı?*

Şarkılarda²⁵;

*Bir fincan kahve olsam kırk yıl hatırım vardı,
Ömrümü sana verdim dönüp baksan ne vardı.*

*Kahvelerim pişti gel,
Köpükleri taşı gel,
Eyi günüm dostları,
Kötü günüm geçti gel.*

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çok eski yıllardan beri ülkemizde ve dünyanın birçok yerinde keyif verici bir madde olarak yaygın bir biçimde kullanılan kahve, gerek sosyal yaşantımızda, gerekse halk hekimliğinde önemli bir yer tutmaktadır. Tarihsel gelişim içerisinde Osmanlılar Dönemi'nde *Naima*'ya göre "güzel konuşmaların toplantı yeri", *Nihat Sami Banarlı*'ya göre "akademik muhit" olarak tanımlanan kahvehaneler, bugün eski işlevlerini tamamen yitirmişlerdir.²⁴ Toplumsal yaşantımızda zengin bir folklorik malzemeye sahip olan kahve, gelenek ve göreneklerimizde ise halen yaşamaktadır.

KAYNAKLAR

1. Baytop, T., Türkiye Bitkileri ile Tedavi Geçmişte ve Bugün, Nobel Tıp Kitabevleri, 2. Baskı, İstanbul, 1999.
2. Erdemir, A.D., Şifalı Bitkiler, Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler, Alfa Yayınları, İstanbul, Bursa, 2001.
3. Tanker, M., Tanker, N., Farmakognozi (I), Özışık Matbaası, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985.
4. PDR For Herbal Medicines, Montwale- New Jersey: Medical Economics Company, 2000.
5. Baytop, T., Farmakognoziye Giriş, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.
6. Baytop, T., Farmakognozi Ders Kitabı (2), baha Matbaası, İstanbul, 1971.

7. Karamanoğlu, K., Farmasötik Botanik Ders Kitabı, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları Sayı:24, Ankara, 1973.
8. Tanker, N., Koyuncu, M., Çoşkun, M., Farmasötik Botanik Ders Kitabı, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları Sayı:70, Ankara, 1993.
9. Şar, S., İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçlarının Eczacılık Tarihi ve Farmakognozi Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, Ankara, 1982.
10. Sucu, İ., Ege Bölgesi Halk İlaçları ve Bu İlaçlardaki Drogların Farmakognozik İncelenmesi, Doktora Tezi, Ankara, 1978.
11. Üçer, M., Kahve ve Kahvehaneler, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt, Ankara, 1987.
12. Demirhan, A., Mısır Çarşısı Drogları, Doktora Tezi, Sermet Matbaası, İstanbul, 1975.
13. Dinçer, F., Türk Folklorunda Veteriner Hekimliği Üzerine araştırmalar, Doktora Tezi, A.Ü. Vet. ve Ziraat Fak. Basımevi, Ankara, 1967.
14. Güley, M., Samsun ve Trabzon Bölgesi Tıbbi ve Zehirli Bitkilerden Başlıcalarının Farmakodinamik Etkileri ve Tedavideki Önemleri, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1953.
15. Heise, U., Kahve ve Kahvehaneler, Ankara, Dost Kitabevi, 2001.
16. <http://www.forumilk.com>. Erişim tarihi:26.03.2007.
17. <http://www.siverekkuce.com>. Erişim tarihi:26.03.2007.
18. Hayati zade Mustafa Fevzi Efendi, Yabancı Bitkilerin Tıbbi İlaç Olarak Kullanılışları (Çev: Hadiye Tuncer), Atak Matbaası, 1978.
19. Ünver, S. Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler, *Türk Etnografya Dergisi*, 5: 39 (1963).
20. Çiftçi, C., Osmanlı'da Kahve ve Bursa Kahvehaneleri, Bursa Halk Kültürü, Uludağ Üniversitesi II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (20-22 Ekim 2005) Bildiri Kitabı, Cilt 3, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu Yayınları No: 8, Bursa, 2005, sayf: 853-870.
21. Saraçgil, A., Kahvenin İstanbul'a Girişi, Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.
22. <http://www.ekolay.net> . Erişim Tarihi: 26.03.2007.
23. Işın, E., Bir İçecekten Daha Fazla; Kahve ve Kahvehanelerin Toplumsal Tarihi, Tanede Saklı Keyif, Kahve, İstanbul, Yapı Kredi Kültür sanat Yayıncılık, 2001.
24. Evren, B., Eski İstanbul'da Kahvehaneler, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1996.
25. <http://www.turkforumuz.biz>. Erişim Tarihi: 26.03.2007.

RESİM ERİŞİM ADRESLERİ

- Resim 1.** <http://www.resimhayattir.com/r315.search.htm>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 2.** http://1.bp.blogspot.com/_PNwSKItOHFo/Sshf_uNU2wI/AAAAAAAAAY0/Vo7a0vGMb-w/s1600-h/kahve+ve+bayrak.jpg; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 3a.** http://www.bijlmakers.com/fruits/coffee_arabica.htm; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 3b.** <http://www.omero.it/nucleus/plugins/print/print.php?itemid=1544>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 3c.** <http://www.photomazza.com/?Coffee-arabica>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 3d.** <http://scap-panama.com/the-coffee-culture/varieties-of-coffee>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 4a.** http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dosya:Roasted_coffee_beans.jpg&filetimestamp=20050113103409; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 4b.** <http://lekafecoffeeworkshop.wordpress.com/>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 5.** <http://www.crimsonedgeevents.com/2010/08/13/coffees-mysterious-origins/>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 6.** <http://www.comexim.com.br/en/cafe/lenda>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 7.** http://www.superluminal.com/cookbook/essay_coffee.html; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 8.** <http://wikidoc.org/index.php/Caffeine>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 9.** <http://www.focusdergisi.com.tr/kultur/00235/?printerfriendly=yes>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 10.** <http://www.galerialfa.com/v2/gravur-galeri.html?artist=12>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 11.** http://www.rumelimuzayede.net/index.php?sayfa=urun-goster&resim_id=350&kategori=Kartpostal&fiyat=100&aciklama=Kartpostal&id=187119&arama=kahve; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 12.** http://img2.blogcu.com/images/t/u/r/turkkahvem/turk_kahvesi_tarihi.jpg; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 13.** <http://www.tarihnotlari.com>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 14.** <http://www.medyasofa.com/272-eski-istanbul-kahvehaneleri.html>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 15.** <http://www.haber34.com/foto-galeri/eski-istanbul-resimleri-705.html>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 16.** http://www.eskiistanbul.net/ekler/skylife/skylife_2/kahvehane.htm; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 17.** <http://tarihtenbirsayfa.blogspot.com/2012/02/eski-istanbul-kahvehaneleri.html>; Erişim Tarihi: 12.03.2012)
- Resim 18.** <http://www.defterk.com/yazar.asp?yaziID=1333>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 19.** <http://tahmis.wordpress.com/2011/11/17/turk-zeka-ve-strateji-oyunu-mangala/>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 20.** <http://www.tariharastirmalari.com/kahvehaneler.html>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 21.** <http://ozler-rayman.blogspot.com>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 22.** <http://damlasakizlikahve.org/damla-sakizli-turk-kahvesi.html>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 23.** <http://www.stargazete.com/kultursanat/-osmanli-dan-gunumuze-kahve-kulturu-sergisi-haber-403603.htm>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 24.** <http://www.kahvecini.com/2010/01/kul-kahvesi.html>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 25.** <http://www.stargazete.com/kultursanat/-osmanli-dan-gunumuze-kahve-kulturu-sergisi-haber-403603.htm>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.
- Resim 26.** <http://www.kahvecini.com/2010/01/kul-kahvesi.html>; Erişim Tarihi: 12.03.2012.

INSTRUCTION TO AUTHORS

GENERAL GUIDELINES

Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal of Medical History and Folk Medicine invites the submission of scientific original article, review and monograph on history of medicine and folk medical practice, letter to editor with reference, editorial comment and discussion, besides folkloric method and product publicity.

Our journal accepts only online submissions; applications by regular surface / air or electronic mail will not be accepted for evaluation. Submissions are required to be inedited and unsent to another journal in order to be published. In the event that the papers contain (hard or soft copy) pre-published quotation, table, figure, illustration, etc.; the author is supposed to obtain written permission from individuals or enterprises possessing the copyright and it should be notified in the paper. Previously presented or published abstracts of studies are admissible on condition that it is indicated in the manuscript.

After the scientific assessment, the authors' names order in the submission is predicated on. Any modifications after this process are only possible contingent upon written statement and permission of all contributory authors.

If the manuscripts meet the journal's style, they are evaluated by the editor and two 'members of advisory board', revised by the authors if required, and published only after the approval of Editorial Board.

IMPORTANT: AUTHORS SHOULD SUGGEST AT LEAST INTERNATIONAL ONE REVIEWER FOR THE PAPER

SCIENTIFIC AND ETHIC PRINCIPLES

All mentioned authors should have made substantial contribution to the manuscript. All contributory authors, regarding all kind of consequences, are responsible of the submissions' scientific and ethical compliance. Institutions - organizations providing financial support and all sorts of commercial ties should be informed in the application letter sent to editor. In experimental cases and cases from local studies which harvest personal information, "Ethics Committee Approval" should be obtained. Its presence should be indicated in the paper and the instrument of approval (to be sent in case editor's request) should be maintained.

COPYRIGHT

It is desired in terms of scientific and ethical principles that the papers published in Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal should be quoted when they are used in another publishing medium.

LANGUAGE AND STYLE

The languages of the journal are Turkish and English. Turkish Dictionary of Turkish Language Society and relevant medical glossary should be grounded on for Turkish papers. Spelling mistakes and grammar errors would be corrected by the editorial board without making any change in content.

The journal accepts only online submissions. The manuscripts should be submitted online at the address: <http://lokmanhekim.mersin.edu.tr/index.php/lokmanhekim>

Manuscripts should be edited in **Microsoft Word XP** or upper versions by PC compatible computers being each of the following sections on a separate pages: **1)** Title Page, **2)** Abstract and keywords, **3)** Main Body of the Text, **4)** References, **5)** Tables and/or Figures **6)** Footnotes, **7)** Acknowledgements and Conflict of Interest.

Authors should give numbers to the pages consecutively beginning with the Title Page.

1. TITLE PAGE

Title page should contain the followings: **1)** title **2)** a short running title (not required if the main title is shorter than six words) **3)** full names, degrees, and affiliations or societies of all authors, **4)** full name, titles, surface mailing address, telephone numbers and e-mail address of the correspondence author, **5)** full names and province of the supportive institutions and organizations, **6)** type of the study (original article, review etc.), **7)** if the paper is presented in a congress previously, the title, date and place of the congress.

Example for authors name:

Ali Çetin¹, Ayşe Kaya²

¹ Assoc. Prof. Dr. Mersin University Medical Faculty, Dept. of Medical History and Folk Medicine.

² Prof. Dr. Mersin University Faculty of Education, Dept. of Turkish Language and Litterary

2. ABSTRACT AND KEY WORDS

Abstracts and keywords are compulsory for any type of manuscript. The abstract should not exceed 200 words. Minimum two key words should be given. English key words should be in conformity with "Medical Subject Headings (MESH)" (vide: www.nlm.nih.gov/mesh/mbrowser.html). Turkish key words should be verbatim translation of the MESH terms (only for article in Turkish).

3. MAIN BODY OF THE TEXT

3.1. Original Article

It is suggested that the text should not exceed 4000 words, and there should be no more than 30 references.

The text might be divided into thematic subsections according to the main content. Considering the order in the text; references, graphics, diagrams, pictures, tables and figures should be enumerated sequentially. Abbreviations within the text should be avoided as far as possible.

Abbreviations should be defined in parenthesis where the word to be abbreviated is first used in the text and followed throughout the whole text. There should be no abbreviation sentence initially.

3.2. Review

It is suggested that review should not exceed 3000 words, and there should be no more than 20 references. In this type of studies sectioning is up to authors.

3.3. Monograph

Biographies, classic scientific/medical book introduction, corporation publicity, history of disease, medical themed art works and medical objects presentation constitute the monographic studies.

It is suggested that monograph should not exceed 2500 words, and there should be no more than 10 references.

In this type of studies sectioning is up to authors, too.

3.4. Letters to Editor

Letters are accepted to be no longer than 750 words, and not to exceed 5 references

3.5. Folkloric Method and Product Publicity

It is suggested that they should not exceed 1500 words, and there should be no more than 10 references.

4. REFERENCES

References should be enumerated consecutively, in the order in which they are cited in the text and they should be identified as 'superscript' sentence finally right after the punctuation mark. (example: sentence.¹). Nonconsecutive reference numbers should be punctuated by comma; consecutive ones should be punctuated by, not comma, but hyphen. (examples: sentence.^{2,4}; sentence.¹⁻³ or sentence.^{2,4,6-9}).

List of references should be consistent with the standards of International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) (http://www.nlm.nih.gov/bsd/uniform_requirements.html).

Firstly, authors' full surname and then only initials of the names should be written. Following authors' name, international abbreviation or acronym of the publishing journal should be added; after that, year of publication, volume and issue number, lastly, page numbers should be given. References in press should be indicated in parenthesis after the name of the journal as 'in press'.

4.1 Articles**4.1.1. Up to three authors**

In articles with up to three authors all authors' names should be given:

Halpern SD, Ubel PA, Caplan AL. Solid-organ transplantation in HIV-infected patients. *N Engl J Med* 2002;347(2):284-7.

4.1.2. Four or more authors

If a source has four or more authors, include only the first author's last name and initials followed by et al.

Rose ME, et al. Regulation of interstitial excitatory amino acid concentrations after cortical contusion injury. *Brain Res* 2002; 935(1-2):40-6.

4.2. Corporate as Author

Diabetes Prevention Program Research Group. Hypertension, insulin, and proinsulin in participants with impaired glucose tolerance. *Hypertension* 2002;40(5):679-86.

4.3. Individuals and Corporate as Authors

List all authors (as last name and initials) and name of the corporate at the end.

Vallancien G, Emberton M, Harving N, van Moorselaar RJ; Alf-One Study Group. Sexual dysfunction in 1,274 European men suffering from lower urinary tract symptoms. *J Urol* 2003;169(6):2257-61.

4.4. Supplement

If the article is within a supplement; it should be indicated just after the volume number of the journal.

Geraud G, Spierings EL, Keywood C. Tolerability and safety of frovatriptan with short- and long-term use for treatment of migraine and in comparison with sumatriptan. *Headache*. 2002;42 Suppl 2:S93-9.

4.5. Book**4.5.1. Complete book**

Breedlove GK, Schorfheide AM. Adolescent pregnancy. 2nd ed. Wicczorek RR, editor. White Plains (NY): March of Dimes Education Services; 2001.

4.5.2. Book chapter

Meltzer PS, Kallioniemi A, Trent JM. Chromosome alterations in human solid tumors. In: Vogelstein B, Kinzler KW, editors. *The genetic basis of human cancer*. New York: McGraw-Hill; 2002. p. 93-113.

4.6. Congress proceedings

Harnden P, Joffe JK, Jones WG, editors. Germ cell tumours V. Proceedings of the 5th Germ Cell Tumour Conference; 2001 Sep 13-15; Leeds, UK. New York: Springer; 2002.

4.7. Newspaper report

Tynan T. Medical improvements lower homicide rate: study sees drop in assault rate. *The Washington Post*. 2002 Aug 12;Sect. A:2 (col. 4).

4.8. E-journals

Abood S. Quality improvement initiative in nursing homes: the ANA acts in an advisory role. Am J Nurs [Internet]. 2002 Jun [cited 2002 Aug 12];102(6):[about 1 p.]. Available from: <http://www.nursingworld.org/AJN/2002/june/Wawatch.htmArticle>

4.9. Web Page

Cancer-Pain.org [Internet]. New York: Association of Cancer Online Resources, Inc.; c2000-01 [updated 2002 May 16; cited 2002 Jul 9]. Available from: <http://www.cancer-pain.org/>

5. TABLES AND FIGURES

All tables and figures should be labeled with a concise title and number in parenthesis and italic form at the end of the mentioned sentence:

Ex: (*Figure 1*)

Explanations should be added in the footnotes. Ensure that all images are in *jpg*, *tiff* or *gif* format with at least 300 dpi. Used abbreviations should be explained just below the tables and figures.

6. FOOTNOTES

Footnotes should be edited within a page and double-spaced. Enlargement size and technique should be given for microscopic images.

7. ACKNOWLEDGEMENTS

Any financial and commercial supports; translation, statistics, technical supports for graphics, tables and figures etc., editorial support should be mentioned.

8. CONFLICT OF INTEREST

If any, authors' conflict of interest should be stated.

CHECKLIST FOR MANUSCRIPT SUBMISSION

Before sending your paper to the journal's Editor, please make sure that you have included all necessary details. Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal regrets it will have to decline consideration of any submission that does not conform to requirements of this guideline.

1. The article should not already have been published in another journal and should not be under consideration by any other journal.(see General Guidelines)
2. It should be edited in Microsoft Word XP or upper versions by PC compatible computers.
3. All tables and figures should be presented at the end of the manuscript. Illustrations in digital format must be sent separately as supplemental file. If the sent file's size exceeds the limit, system may not accept it, on such an occasion set the file size by splitting the text and sending each part individually.
4. For requirements of style and library visit "Notes to Authors" section in "About the Journal "
5. If your article is sent to a peer-reviewed section, use this link in order to see actions to be taken to ensure an evaluation independent of the authors. Please follow the instructions in help section.

COPYRIGHT

The article is in conformity with Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal of Medical History and Folk Medicine publishing and editing principles.

The article is original and unpublished and is not being considered for publication elsewhere.

The author(s) is (are) entirely responsible for the scientific, ethical and legal considerations.

All named authors have made an active contribution to preparation of the paper. The corresponding author incurs the responsibility of all co-authors. If it is not possible to correspond with other authors, they are all assumed to be informed.

The copyrights of the accepted articles belong to Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal of Medical History and Folk Medicine. It is desired in terms of scientific and ethical principles that the papers published in Mersin University Medical Faculty Lokman Hekim Journal should be quoted when they are used in another publishing medium.

YAZARLAR İÇİN REHBER

GENEL BİLGİLER

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Dergisi, tıp tarihi ve folklorik tıp uygulamaları konusunda yapılan *araştırma, derleme, monografi, kaynak içeren editöre mektup, editöryal yorum ve tartışma* ile *folklorik metot ve ürün tanıtımı* gibi bilimsel içerikli çalışmalarını yayınlamaktadır.

Dergi sadece elektronik ortamda yazı kabul etmektedir. Posta ile başvurular hiçbir şekilde değerlendirmeye alınmamaktadır.

Dergiye gönderilen yazıların daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir. Eğer yazıda daha önce başka bir yerde (basılı/elektronik ortam) yayınlanmış alıntı, tablo, resim, çizim vb varsa, yazar bunlara ait yayın hakkını elinde bulunduran kişi veya kurumlardan yazılı izin almalı ve yazının içinde bu durum bildirilmelidir. Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve özetleri yayınlanmış çalışmalar, yazıda bu durumun belirtilmesi şartı ile kabul edilir.

Makale bilimsel değerlendirmeye alındıktan sonra başvuruda belirtilen yazar isim sırası esas alınır. Bu aşamadan sonra oluşabilecek değişiklikler, ancak yazıda katkısı bulunan bütün yazarların yazılı açıklamaları ve izinleri ile yapılabilir.

Gönderilen yazılar 'yazım kuralları'na uygun ise; editör ve en az iki 'danışma kurulu üyesi' tarafından değerlendirildikten ve gerek görüldüğünde istenen değişiklikler yazarlarca yapıldıktan sonra Yayın Kurulu'nun onayı ile yayınlanırlar.

YAZIM DİLİ

Derginin yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü ve ilgili tıbbi bölümlere ait terimler sözlüğü temel alınmalıdır. Gönderilen yazılardaki yazım ve dilbilgisi hataları, metnin içeriğine dokunmadan Yayın Kurulu tarafından düzeltilmektedir.

BİLİMSEL VE ETİK SORUMLULUK

Yazıda ismi bulunan bütün yazarların, çalışmaya doğrudan katkısı bulunmalıdır. Yazıların bilimsel ve etik kurallara uygunluğu, tüm sonuçları ile birlikte bütün yazarların sorumluluğundadır. Yazıya maddi destek veren kurum ve kuruluşlar ile (varsa) tüm ticari bağlantıların içeriği editöre gönderilen başvuru yazısında belirtilmelidir. Deneysel çalışmalarda, kişisel bilgilerin derlendiği alan çalışmalarında 'Etik Kurul Onayı' alınmalı, onayın varlığı yazıda bildirilmeli ve onay belgesi (editör tarafından istenmesi durumunda iletilmek amacıyla) muhafaza edilmelidir.

YAYIN HAKKI

Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Dergisi'nde yayınlanan makalelerin, yazarları tarafından farklı yayın ortamlarında değerlendirilmesi durumunda derginin kaynak gösterilmesi bilim/yayın etiği açısından uygun bir davranış olacaktır.

YAZIM KURALLARI

Dergi sadece elektronik başvuruları kabul etmektedir. Başvurular <http://lokmanhekim.mersin.edu.tr/index.php/lokmanhekim> adresine elektronik ortamda yapılmalıdır.

Yazılar PC uyumlu bilgisayarlarda **Microsoft Word XP** veya üstü bir versiyon programı kullanılarak yazılmalıdır.

Bütün yazılar; **1) Başlık Sayfası, 2) Özet, 3) İngilizce Özet** (İngilizce yazılarda Türkçe özet) ve **Anahtar Kelimeler, 4) Ana Metin, 5) Kaynaklar, 6) Tablolar ve/veya Şekiller, 7) Alt Yazılar** olarak dizilmelidir. Başlık sayfası '1' numara olacak şekilde, tüm sayfalar sırayla numaralandırılmalıdır.

Başlık, Türkçe özet ve İngilizce özet ayrı birer sayfada yer almalıdır.

1. BAŞLIK SAYFASI

Başlık sayfasında; **1) başlık, 2) kısa başlık** (başlık 5 kelimedenden az ise gerekli değildir), **3) İngilizce başlık, 4) tüm yazarların açık ad ve soyadları ile unvanları ve çalıştıkları kurumlar, 5) iletişim kurulacak yazarın adı ve soyadı, sabit ve cep telefonu numarası, elektronik ileti adresi, 6) araştırmayı destekleyen kurum-kuruluşların açık ismi ve şehri, 7) çalışmanın kategorisi** (araştırma, derleme vb) ve **8) çalışma daha önce herhangi bir kongrede sunulmuş ise kongre adı, zamanı ve yeri** yazılmalıdır.

Yazar isimleri için örnek:

Ali Çetin¹, Ayşe Kaya²

¹Y. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik A.D.

² Prof. Dr. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

2-3. ÖZETLER ve ANAHTAR KELİMELE

Özetler 200 kelimeyi geçmemelidir. Editöre mektupta özet gerekmemektedir.

Anahtar kelimeler en az 2 adet, Türkçe ve İngilizce yazılmalıdır. İngilizce anahtar kelimeler "Medical Subject Headings (MESH)"e uygun olarak verilmelidir (Bkz: www.nlm.nih.gov/mesh/MBrowser.html). Türkçe anahtar kelimeler için MeSH (Medical Subject Headings) terimlerinin, Türkçe karşılıklarının bulunduğu bir anahtar kelimeler dizini olan Türkiye Bilim Terimleri'nin kullanılması gerekmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için lütfen <http://www.bilimterimleri.com> adresini ziyaret ediniz.

4. ANA METİN

4.1. Araştırma Yazıları

Ana metnin 4000 kelimeyi, kaynak sayısının ise 30'u geçmemesi önerilir.

Ana metin konunun içeriğine göre tematik alt bölümlere ayrılabilir. Kaynaklar, şekil, resim, fotoğraf, tablo ve grafikler yazı içerisindeki geçiş sırasına göre numaralandırılmalıdır.

Metin içinde kısaltmalardan olabildiğince kaçınılmalıdır. Kısaltmalar, kısaltılacak kelimenin yazıda ilk geçtiği yerde parantez içinde ve tüm metin boyunca o kısaltma kullanılmalıdır. Cümle başlarında kısaltma kullanılmamalıdır.

4.2. Derleme

Derlemelerin 3000 kelimeyi, kaynak sayısının ise 20'yi geçmemesi önerilir.

Bu tür yazılarda da bölümlenmeler yazarların tercihine bırakılmıştır.

4.3. Monografiler

Monografi kategorisi içine; biyografiler; tarihi değeri olan tıbbi/bilimsel kitapların tanıtımı, kurum tanıtımları, hastalık tarihçeleri, tıp temalı sanat eserleri ve tıbbi objelerin tanıtımı ve benzeri çalışmalar girmektedir.

Monografilerin 2500 kelimeyi, kaynak sayısının ise 10'u geçmemesi önerilir.

Bu tür yazılarda da bölümlenmeler yazarların tercihine bırakılmıştır.

4.4. Editöre Mektup

Editöre mektupların 750 kelimeyi, kaynak sayısının ise 5'i geçmemesi önerilir.

4.5. Folklorik Metot ve Ürün Tanıtımı

Tıp tarihine özgü folklorik uygulama ve ürün tanıtımlarının 1500 kelimeyi, kaynak sayısının ise 10'u geçmemesi önerilir.

5. KAYNAKLAR

Kaynaklar ana metinde görünüş sırasına göre numaralandırılmalı ve cümle sonunda noktalama işaretinden hemen sonra (boşluk bırakmaksızın) 'Üst Simge' olarak belirtilmelidir (örnek: xxx¹).

Ardışık olmayan kaynak numaraları araya virgül koyarak yazılırken, ardışık gelen kaynak numaraları tek tek değil, araya çizgi konularak belirtilmelidir (örnek: xxx^{2,4}; xxx¹⁻³ veya xxx^{2,4,6-9}).

Kaynakların yazım şekli International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) standartlarına uygun olmalıdır (http://www.nlm.nih.gov/bsd/uniform_requirements.html).

Yazarların önce soyadları açık olarak, daha sonra da ilk adlarının sadece baş harfleri yazılmalıdır. Yazının adını takiben, yayınlayan derginin uluslar arası kısaltması eklenmelidir. Sonrasında öncelikle yazının yayım yılı, derginin cilt ve sayı numarası yazılmalı, son olarak da sayfa numaraları eklenmelidir. Baskıda olan kaynaklar dergi adından sonra parantez içinde 'baskıda' veya 'in press' şeklinde belirtilmelidir.

5.1. Standart Makale

5.1.1. Üç ve daha az yazarlı makaleler

Üç ve daha az yazarlı makalelerde tüm yazarların adı yazılmalıdır. *Örnek:*

Halpern SD, Ubel PA, Caplan AL. Solid-organ transplantation in HIV-infected patients. N Engl J Med 2002;347(2):284- 7.

5.1.2. Dört ve daha fazla yazarlı makaleler

Dört ve daha fazla yazarlı makalelerde, ilk isimden sonrası 've ark' veya 'et al.' şeklinde belirtilmelidir. *Örnek:*

Rose ME, et al. Regulation of interstitial excitatory amino acid concentrations after cortical contusion injury. Brain Res 2002;935(1-2):40-6.

5.2. Yazar olarak bir organizasyon varsa

Örnek:

Diabetes Prevention Program Research Group. Hypertension, insulin, and proinsulin in participants with impaired glucose tolerance. Hypertension 2002;40(5):679-86.

5.3. Hem yazar hem de organizasyon varsa

Örnek:

Vallancien G, Emberton M, Harving N, van Moorselaar RJ; Alf-One Study Group. Sexual dysfunction in 1,274 European men suffering from lower urinary tract symptoms. J Urol 2003;169(6):2257-61.

5.4. Dergi eki (supplement)

Eğer yazı derginin ekinde (supplement) çıkmışsa, bu durum derginin cilt numarasının hemen yanına eklenmelidir. *Örnek:*

Geraud G, Spierings EL, Keywood C. Tolerability and safety of frovatriptan with short- and long-term use for treatment of migraine and in comparison with sumatriptan. Headache 2002;42 Suppl 2:S93-9.

5.5. Kitap

5.5.1. Kitabın tamamı bildirilecekse

Örnek:

Breedlove GK, Schorfheide AM. Adolescent pregnancy. 2nd ed. Wieczorek RR, editor. White Plains (NY): March of Dimes Education Services; 2001.

5.5.2. Kitapta bir bölüm bildirilecekse

Örnek:

Meltzer PS, Kallioniemi A, Trent JM. Chromosome alterations in human solid tumors. In: Vogelstein B, Kinzler KW, editors. The genetic

basis of human cancer. New York: McGraw-Hill; 2002. p. 93-113.

5.6. Kongre Bildirileri

Örnek:

Harnden P, Joffe JK, Jones WG, editors. Germ cell tumours V. Proceedings of the 5th Germ Cell Tumour Conference; 2001 Sep 13-15; Leeds, UK. New York: Springer; 2002.

5.7. Gazete Haberi

Örnek:

Tynan T. Medical improvements lower homicide rate: study sees drop in assault rate. The Washington Post. 2002 Aug 12;Sect. A:2 (col. 4).

5.8. Elektronik Dergide Yazı

Örnek:

Abood S. Quality improvement initiative in nursing homes: the ANA acts in an advisory role. Am J Nurs [Internet]. 2002 Jun [cited 2002 Aug 12];102(6):[about 1 p.]. Available from: <http://www.nursingworld.org/AJN/2002/june/Wawatch.htmArticle>

5.9. Web Sayfası

Örnek:

Cancer-Pain.org [Internet]. New York: Association of Cancer Online Resources, Inc.; c2000-01 [updated 2002 May 16; cited 2002 Jul 9]. Available from: <http://www.cancer-pain.org/>.

5.10. Resmi Gazete

Örnek:

TC Resmi Gazete (1978) Şeker Tayini. 29 Temmuz 1978. Sayı: 16361. Başbakanlık Basımevi. Ankara.

6. ŞEKİL, RESİM, FOTOĞRAF, TABLO VE GRAFİKLER

Yazıda geçen tüm şekil, resim, fotoğraf, tablo ve grafiklerin ana metin içinde geçtiği cümlelerin sonunda, parantez içinde ve italik olarak belirtilmelidir.

Örnek: (Şekil 1)

Tüm eklerin açıklamaları yazının en sonuna (alt yazılar bölümünde) eklenmelidir. Şekil, resim ve/veya fotoğraflar sisteme sadece .jpeg veya .gif dosyası olarak (çözünürlüğü en az 300 dpi boyutunda) yüklenmelidir. Kullanılan kısaltmalar şekil, resim, fotoğrafın hemen altında açıklanmalıdır.

7. ALT YAZILAR

Alt yazılar iki satır aralıklı olarak bir sayfaya yazılmalıdır. Mikroskobik resimlerde büyütme oranları ve tekniği verilmelidir.

8. TEŞEKKÜR

Çalışmada alınan tüm maddi destekler; çeviri, istatistik, çizim vb konularda alınan teknik destek; editöryal değerlendirme ve çıkar çatışması varsa bu bölümde belirtilmelidir.

BAŞVURU İÇİN KONTROL LİSTESİ

Başvuru sürecünde yazarlar başvurularının aşağıdaki listedeki tüm maddelere uyduğunu kontrol etmelidirler, bu rehberde uymayan başvurular yazarlara geri döndürülecektir.

1. Gönderilen yazı daha önceden yayınlanmamış, ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere sunulmamış olmalıdır. (Yazara Öneriler bölümünde bir açıklama sunulmuştur)
2. Yazı dosyası PC uyumlu bilgisayarlarda Microsoft Word XP veya daha üstü bir versiyon program kullanılarak yazılmış olmalıdır.
3. Tüm şekil, resim ve tablolar metnin en sonuna yerleştirilmelidir. Baskı için, resimlerin kaliteli kopyalarını ek dosya olarak gönderilmiş olmalıdır. Gönderilen dosyanın boyutu çok fazla olur ise, sistem almayabilir. Böyle durumlarda yazıyı bölüp, diğer bölümleri ek dosya olarak tek, tek gönderebilirsiniz.
4. Stil ve kitaplık uygulamaları için gereksinimler, Dergi hakkında bölümündeki 'Yazarlara Notlar' sayfasında görülebilir.
5. Yazınızı hakem değerlendirmesi yapılan bir dergi bölümüne gönderiyor iseniz, yazarlardan bağımsız değerlendirme sağlanması için yapmanız gerekenleri için 'Yardım' sayfasındaki önerilere tam olarak uyunuz.

TELİF HAKKI KONUSUNDA

Makale Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi yayın ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Makale orijinal olup herhangi bir yurt içi/yurt dışı dergide yayınlanmamış veya yayımlanmak üzere değerlendirme aşamasında değildir.

Makalenin bilimsel, etik ve hukuksal sorumluluğu yazarlara aittir.

Makalede adı geçen yazarların tümü çalışmaya katkıda bulunmuşlardır. Diğer yazarlara ulaşılamaması durumunda, yazarlar tüm aşamalardan haberdardır. Diğer yazarların sorumluluklarını makalenin yazışma yazarı kabul eder.

Makalenin yayıma kabul edilmesi durumunda ilk yayın hakkı Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp

Dergisi'ne aittir. Dergide yayınlanan makalelerin, yazarları tarafından farklı yayın ortamlarında değerlendirilmesi durumunda Mersin Üniversitesi Tıp Fakóltesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi'nin kaynak gösterilmesi bilim/yayın etiği açısından uygun bir davranış olacaktır.

